

İslâmî Referansları Açısından *Divan-ı Harb-i Örfî* -Yüzeysel Bir Deneme-

“Divan-i Harb-ı Örfî”
In Terms Of Islamic References
-A Supeficial Analysis-

Prof. Dr. İlyas ÜZÜM

Özet

Divan-ı Harb-i Örfî, esas itibariyle Bediüzzaman Said Nursî'nin (1878-1960) Otuz bir Mart Vak'ası'yla ilişkili olarak idam talebiyle yargılandığı sıkı yönetim mahkemesinde yaptığı savunmadır. Bu çalışmada, müellifin Otuz bir Mart Vak'ası dolayısıyla sıkı yönetim mahkemesinde yaptığı savunma dikkate alınarak doğrudan ifadelerde veya satır aralarında İslâmî referanslara ilişkin yüzeysel bir tahlil denemesi yapılmaya çalışılacaktır. Çünkü eserdeki bütün ifadelerin ayet ve hadislere işareti müstakil bir kitap çalışması genişliğine sahiptir. Bizim burada hedefimiz Bediüzzaman'ın herkeşçe malum ilmî birikim ve seviyesini göstermek değil, temelde savunmasındaki İslâmî referanslara -kabaca- işaret etmek, ayrıca onun ilmî anlayış ve birikimini yaşadığı olaylara yansıtmasına ve bunun gerektirdiği izzetli, cesaretli ve celadetli duruşuna gönderme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan-ı Harb-i Örfî, İslamiyet, Adalet-i Mahz, Fazilet, Meşveret-i Şer'iyeye, İttihad-ı İslam

---

Abstract

Divan-ı Harb-i Örfî is essentially the defense made by Bediuzzaman Said Nursî (1878-1960) in the military commission (strict administration court), where he was tried with the demand of execution in relation to the 31st March Incident. In this study, a superficial analysis will be made regarding the Islamic references directly in the statements or between the lines, taking into account the defense made by the author in the military commission due to the 31st March Incident. Because, telling the signs of all the expressions in the work referring to the verses and hadiths is wide enough to require a book study. Roughly, our aim here is not to show the scientific knowledge and level of Bediuzzaman, but basically to point out the Islamic references in his argument in the court. Also we want talk about how he reflects his scientific understanding and experience to the events he experienced and to show the dignified, courageous and bravely stance that this requires.

Keywords: Divan-ı Harb-i Örfî, Islam, Complete Justice, Virtue, Islamic consultancy, Islamic Union

Divan-ı Harb-i Örfî, esas itibariyle Bediüzzaman Said Nursî'nin (1878-1960) Otuz bir Mart Vak'ası'yla ilişkili olarak idam talebiyle yargılandığı sıkıyönetim mahkemesinde yaptığı savunmadır. Eser ilk olarak Ahmed Ramiz tarafından 1327 (miladi 1909) yılında İkkal-i Millet matbaasında, ikinci olarak aynı nâşir tarafından 1328'de (miladi 1910) İstanbul'da Artin Asedoryan ve Mahdumları matbaasında basılmıştır. Daha sonra eser 1954'te ve sonrasında bizzat müellif tarafından birkaç defa gözden geçirilerek hem teksir halinde Kur'an hattıyla hem de yeni harflerle müstakil olarak neşredilmiştir⁽¹⁾. Sözü edilen son baskılarda eserin tam adı "İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi Yahut Divan-ı Harb-i Örfî ve Said Nursî"dir⁽²⁾.

Müellif, eserin yeniden neşri vesilesiyle ilk baskısından 46 yıl sonra, yani 1954'te kaleme aldığı kısa Mukaddimede, "Zayıf istibdadın kendisini tımarhaneye gönderdiğini, fakat tımarhanenin kendisi için bir mektep hükmüne geçtiğini" belirterek "İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi" ifadesindeki ilk mektebin tımarhane olduğunu dile getiriyor. Orada edindiği tecrübeyi bir şehadetnameye/diplomaya benzetiyor⁽³⁾. Ardından bu "şehadetname"yi okuyanların empati yapmasını isteyerek, "Lütfen ruh ve hayalinizi misafireten yeni medeniyete karışmış asabi bir bedevi talebenin hâl-i ihtilalde olan ceset ve dimağına gönderiniz, ta tahtie ile hataya düşmeyiniz" diyor. Sonra da konuyu Otuz bir Mart Hadisesine getiriyor.

Eser, bize "mahkeme zabıtları" olarak gelmediği için mahkemenin seyri, iddia makamının yönelttiği sorular ve dayanakları, müellifin bu sorulara cevabı, ileri sürülen iddia ve isnatları nasıl geçersiz kıldığı gibi hususlar ayrıntılı olarak bilinmiyor. Fakat eserdeki ifadelerden temelde, mahkemenin isnat ettiği suç ya da suçlar ile bunlara müellifin verdiği cevaplar büyük ölçüde öğrenilebiliyor. Mesela, eserin Mukaddimesinde belirtildiği üzere, mahkemenin kendisine, "Sen de şeriat istemişin?" dediği, muayyen bir cemiyet kast edilerek "İttihad-ı Muhammedîyeye dahil misin?" diye sorulduğu ifade olunuyor. Eser bundan sonra müellifin mahkemede yaptığı savunma, küçük yan başlıklarla "on bir buçuk cinayet" halinde ortaya konulup, ardından on bir buçuk sual, "İstanbul'dan Vedaname" adı altında ayrılış ve "Tembih" ile bitiyor. Eserin bir anlamda İkinci Bölümü diyebileceğimiz kısımda ise diğer musibet olan tımarhaneye gidişiyile ilgili olarak kendisini muayyene gelen doktora hitabı, tımarhaneden sonra gönderildiği tevkifhanede iken Zaptiye Nazırı Şefik Paşa ile yaptığı muhavere, son olarak da "Vatandaşlarıma ve Kardeşlerime Birkaç Söz" diye başlayan "Hatime" yer alıyor ve eser bu hatime ile nihayete eriyor.

1 Said Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî* (Eski Said Dönemi Eserleri içinde, s. 113-151), İstanbul 2017, Yeni Asya Neşriyat, s. 114.

2 Eserin, bizim de gördüğümüz ikinci baskısının kapağında adı, "İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi yahut Divan-ı Harbî: Ve Said-i Kürdi" şeklinde olup, sonraki baskılarını yapan nâşirlerin ifadesine göre müellif kitabı yeniden gözden geçirirken dönemin siyasi şartlarını da dikkate alarak -unsuriyet fikri çağırışımını gidermek üzere- eserin adındaki nisbeyi de "Nursî" şeklinde yazmıştır.

3 Said Nursî, a.g.e., s. 118.

Divan-ı Harb-i Örfî, esas itibariyle Bediüzzaman Said Nursî'nin (1878-1960) Otuz bir Mart Vak'ası'yla ilişkili olarak idam talebiyle yargılandığı sıkıyönetim mahkemesinde yaptığı savunmadır.

Kur'an-ı
Kerim'de açıkça
zikrolunduğu
üzere ilim sahibi
ya da "alim", bilgi
yığımına sahip
kimse olmayıp
ilmi kendisini
"haşyet"e
ulaştırmış olan
kimsedir.

Bu çalışmada, müellifin Otuz bir Mart Vak'ası dolayısıyla sıkıyönetim mahkemesinde yaptığı savunma dikkate alınarak doğrudan ifadelerde veya satır aralarında İslâmî referanslara ilişkin yüzeysel bir tahlil denemesi yapılmaya çalışılacaktır. Çünkü eserdeki bütün ifadelerin ayet ve hadislerle işaretli müstakil bir kitap çalışması genişliğine sahiptir. Bizim burada hedefimiz Bediüzzaman'ın herkesçe malum ilmî birikim ve seviyesini göstermek değil, temelde savunmasındaki İslâmî referanslara -kabaca- işaret etmek, ayrıca onun ilmî anlayış ve birikimini yaşadığı olaylara yansıtmasına ve bunun gerektirdiği izzetli, cesaretli ve celadetli duruşuna gönderme yapmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikrolunduğu üzere ilim sahibi ya da "alim", bilgi yığımına sahip kimse olmayıp ilmi kendisini "haşyet"e ulaştırmış olan kimsedir. Ayette şöyle buyruluyor: "Allah'a karşı ancak alimler haşyet duyarlar"⁽⁴⁾. Demek ki kişiyi 'ilahî haşyete' ulaştırmayan ilim Kur'an nazarında makbul bir ilim değildir. İşte biz *Divan-ı Harb-i Örfî*'yi tetkik ettiğimiz zaman Bediüzzaman'ı ilahî "haşyet"e adeta zirve noktasında ulaştırmış bir şahsiyet olarak görüyoruz. Diğer taraftan "zamanın alimi" İslâmî ilimleri nakil bazında bilen yahut ezberlemiş olan değil, bu bilgilerin verdiği perspektiften bakarak "zamanı okuyan", zamanın siyasi ve sosyal şartlarını tahlil eden ve ona göre de "hakkaniyetli duruş" ortaya koyan kimsedir. İşte *Divan-ı Harb-i Örfî* Bediüzzaman'ı bu yönüyle önümüze koymaktadır.

Esere dönersek, müellif metnin başında, "Divan-ı Harb-i Örfî'de dedim ki, Ben bir talebeyim. Onun için her şeyi mizan-ı şeriatle muvazene ediyorum. Ben milletimizi yalnız İslâmiyet biliyorum. Onun için her şeyi de İslâmiyet nokta-i nazarından muhakeme ediyorum" diyerek⁽⁵⁾ peşinen bütün yaklaşımlarının İslâmî referanslara dayandığını açık olarak dile getiriyor.

İlgili literatürde ortaya konulduğu gibi "şeriat" kelimesi biri dar, diğer geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmış olup geniş anlamı bakımından dinin itikad, amel ve ahlâk alanındaki bütün hükümleri; dar anlamı bakımından ise dinin hukukî hükümleri kast edilmiştir⁽⁶⁾. Diğer bir ifadeyle şeriat geniş anlamı itibarıyla din yahut İslâm ile eş anlamı bir kullanıma sahiptir. Nursî de burada şeriatı geniş anlamıyla kullanmış, nitekim devam eden cümlede "her şeyi İslâmiyet nokta-i nazarından muhakeme ediyorum" diyerek bunu tasrih etmiştir.

Metin şöyle devam ediyor: "Bidayetlerde herkesten sual olunduğu gibi Divan-ı Harb'te bana da sual ettiler: 'Sen de Şeriatı istemişsin?' Dedim: "Şeriatın bir hakikatine bin ruhum olsa feda etmeye hazırım! Zira Şeriat sebep-i saadet ve adalet-i mahz ve fazilettir. Fakat ihtilalcilerin istediği gibi değil"⁽⁷⁾.

4 Fatır 35/28.

5 Said Nursî, a.g.e., s. 118.

6 Bk. Talip Türcan, "Şeriat", DİA (Diyaret Vakfı İslâm Ansiklopedisi), XXXVIII, 571-574.

7 Said Nursî, a.g.e., s. 119.

Bu kısa pasajda üç hayatî nokta var, işaret edilmesi gereken. Bunlardan ilki Nursî'nin İslâm karşısında tam da –yukarıda atf yaptığımız üzere– celadet, şehamet ve haşyet-i ilahîyi en üst düzeyde gösteren bir şahsiyete sahip olmasıdır. Bu tavır Kur'an-ı Kerimde mallarını ve canlarını Allah yolunda feda edenleri öven onlarca ayet-i kerimeyi akla getirdiği gibi “sadr-ı evvel”de İslâm'ın yayılması için ölümü hiçe sayan “sahabe-i güzîn”i de akla getirmektedir. Burada örnek olmak üzere şu ayeti mealen vermekle yetinelim: “İnsanlardan kimileri vardır ki Allah'ın rızasına ermek için kendilerini feda ederler”⁽⁸⁾. Nursî'nin dediğinin tavrı bakımından özeti de bu!

İkinci husus Nursî'nin şeriat tanımıdır. Bu tanımda üç öge var: a) Şeriatın saadet vesilesi olduğu, b) şeriatın “adalet-i mahz” yani her bakımdan tam bir adalet olduğu, c) şeriatın “fazilet” olduğu. Yukarıda değindiğimiz üzere buradaki Şeriatı İslâmiyet olarak almak gerekiyor. Buna göre İslâm hem dünyada ve ahirette saadet vesilesi, hem mahza adalet, hem de faziletler bütünüdür. Bunları çok kısa olarak açalım:

a) İslâm'ın saadet vesilesi olduğu

İslâm insanı ve kainatı Yaratan'ın mesajı, açıklamaları, hükümleri olmak itibarıyla müminleri her iki cihanda saadete, huzur ve mutluluğa ulaştırın esaslar ihtiva etmektedir. Bunların başında “iman” gelir. Varlığın anlam ve mahiyetini, Var Edicinin beyanları doğrultusunda kabul edip tasdik etmekten ibaret olan iman; insanı tüm varlıklarla, varlık aleminin bir parçası olan “kendisi” ile ve nihayet Var Edicisi ile bağ kurarak tarifsiz bir güven ve huzura ulaştırır. Ardından ölümden sonra tekrar hayatın olacağına inanmak, kaybettiklerine kavuşacağını bilmek, iman edip ve salih amel işleyenlerin ebedi saadet içinde olacaklarını düşünmek yani ahirete iman etmek yine insanı bu dünyada iken büyük bir ruhî huzura ve iç dinginliğine eriştirir. Sonra kulun Mabûd'una karşı itaat, şükür, zikir içinde olması onda yine büyük bir “itminan” oluşturur.

Diğer taraftan İslâm'ın kişinin kendisine, ailesine, topluma hatta evrene karşı sorumluluklarına dair hükümleri yine kişinin ve içinde yaşadığı toplumun huzur, barış ve refah içinde yaşamasını temin eder. Kısacası Nursî'nin İslâmı saadet vesilesi olarak ortaya koyması gerçekten müminde böyle bir netice hasıl eden ‘iman’, ‘teslimiyet’, ‘itminan’, ‘tevekkül’, ‘selamet’ (esenlik), ‘hasene’, ‘hayr’, ‘rıza’, ‘likâ’ gibi onca temel kavramı çağrıştırmakta; daha doğusu söz konusu tespit bu kavramların ‘hasılası’ olarak ifade edilmiş görünmektedir. Örnek olarak bir ayet-i kerimeyi hatırlayalım: “Dikkat edin, kalpler (insan duyguları) Allah'ı zikretmekle itminana yani güven ve huzura kavuşur”⁽⁹⁾. Görüldüğü gibi bu ayette insanların ancak Allah'ı anıp hatırlamakla manevî doyunluğa ve huzura erecekleri belirtilmektedir.

Öte yandan herkesin yakinen bildiği üzere, hayatın tadını kaçırın, insanları ciddi olarak huzursuzluğa sevk eden faktörlerden birisi; karşılaşılan

*İslâm insanı
ve kainatı
Yaratan'ın mesajı,
açıklamaları,
hükümleri
olmak itibarıyla
müminleri her
iki cihanda
saadete, huzur
ve mutluluğa
ulaştırın esaslar
ihtiva etmektedir.*

8 Bakara 2/207.

9 Ra'd 13/28.

İslâm bütün boyutlarıyla adaleti merkeze koymuş, bunun zıddı olan zulmü şiddetle reddetmiştir.

sıkıntılar, hastalıklar, musibetlerdir. İslâm kader inancı sayesinde müminleri bu konuda teselliye ulaştıran, acı ve ıstıraplarını dindiren yahut hafifleten yaklaşımlar sergilemiştir. Mesela bunlardan birisi “kadere iman” konusudur. Bu konuda da bir hadis meali zikretmekle yetinelim. Resûlullah (asm) şöyle buyurmuştur: “İnsanoğlunun saadeti Allah’ın hükümlerine rıza göstermesidir. İnsanoğlunun huzursuzluğu (şekaveti) da Allah’ın kendisine takdir ettiği şeylere kızması yani hoşnutsuzluk duymasıdır”⁽¹⁰⁾.

Sonuç olarak Nursi’nin İslâm’ı saadet vesilesi olarak nitelemesi hem dünya saadetine temini noktasında Kur’an’daki ‘hasene’, ‘tayyib’, ‘hayır’ gibi kelimeler; hem de uhrevi saadeti temin noktasında ‘necât’, ‘felah’, ‘fevz’, ‘sürür’ gibi kelimelerle ifade edilen onlarca belki yüzlerce ayeti hatırlatıyor ve bu ayetlerin ‘muhasalası’ olarak görünüyor.

b) İslâm’ın ‘adalet-i mahz’ olduğu

Sözlükte “düzen, denge, ölçülülük” gibi mânâlara gelen adalet, en genel tanımı itibariyle “ihkâk-ı hak” yani gerçeğe uygun davranma demektir. Başka bir ifadeyle adalet “her türlü zulüm ve haksızlıktan uzak olarak hakka uygun düşünme, hakka uygun hükmetme ve hakka uygun muamelede bulunma” anlamına gelmektedir. İmanî, ahlâkî, içtimai, hukukî alanda geniş kullanımları olan bu terim; mesela teolojik yönü itibariyle tevhit olup, bunun zıddı olan şirk büyük bir zulümdür⁽¹¹⁾. Ahlâk terimi olarak adalet, “ferdi ve içtimai yapıda hakkaniyet ve eşitlik ilklerine uygun yaşamayı sağlayan erdem”⁽¹²⁾; hukuk terimi olarak ise “adli otoritenin ilahî, vicdânî ve evrensel nitelikte yargıda bulunması” demektir.

İslâm bütün boyutlarıyla adaleti merkeze koymuş, bunun zıddı olan zulmü şiddetle reddetmiştir. Zira her şeyden evvel Allah, kendisi “adil” olup insanların adaletli olmasını emretmiştir. Mesela “adl” kelimesiyle eş anlamlı olan “kıst” ayetlerde Allah’a izafe edilmiş⁽¹³⁾, Resul-i Ekrem (asm) meşhur esma-i hüsnâ hadisinde Onu “adl” sıfatı ile anmış⁽¹⁴⁾, Hz. Ali “Ferd, Hayy, Kayyûm, Adl, Hakem” şeklinde saydığı listede “adl”i, ism-i azamdan birisi olarak zikretmiştir. Uzmanlar “adl”in Allah’ın isimlerinden birisi olarak kullanıldığında mübalağa ifade eden bir sıfat olarak “çok adil, asla zulmetmeyen, hak’tan başka bir şey söylemeyen ve yapmayan” anlamına geldiğini kaydetmiştir⁽¹⁵⁾. Bir kudsî hadiste de Allah şöyle buyurmuştur: “Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım, sizin aranızda da onu yasakladım. Artık birbirinize zulmetmeyin”⁽¹⁶⁾.

İslâm’da adalet o kadar merkezi bir konumdadır ki, yine müellifin *İşaratül-İcâz*’da belirttiği üzere, bu kavram Kur’an’ın dört temel mesajından biri olup Kur’an bunları bütününde, her suresinde, her ayetinde hatta her

10 Tirmizi, “Kader”, 15.

11 Nitekim bir ayette, “Muhakkak ki şirk büyük bir zulümdür” buyrulur (Lukman 31/13).

12 Bk. Mustafa Çağrı, “Adalet”, DİA, I, 343-344.

13 Bk. Âl-i İmran 3/18; Yunus 10/4.

14 Tirmizi, “Daavât”, 82.

15 Bekir Topaloğlu, “Adl”, DİA, I, 387

16 Müslim, “Birr”, 15.

kelimesinde sarahaten veya remzen ifade ederek sürekli olarak işlemektedir⁽¹⁷⁾. Bundan dolayıdır ki tarihe “beşinci halife”, “Ömer-i sâni” diye geçmiş olan Ömer b. Abdilaziz (ö. 101/720) döneminde, cumada, hutbeden sonra “Allah size adaleti, ihsanı ve yakınlarla bakmayı emrediyor...” diye başlayan ayetin okunması itiyât haline getirilmiştir.

İslâm’da adalet, sadece “temel bir erdem” olarak vurgulanmakla kalmamış, aynı zamanda adaletin ölçüleri de konulmuştur. Bunun temeli “hak”tır. Dolayısıyla birçok ayette ifade edildiği üzere⁽¹⁸⁾ şahsî menfaat temini, akrabalık, düşmanlık gibi hissî durumlar, taraflardan birisinin soylu veya aşağı tabakadan olması, bedenî veya ruhî bakımdan kusurlu bulunması gibi sebepler bir hakkın ihlalini, örtbas edilmesini asla gerektiremez. Sözü uzatmamak için mesela çok bilinen bir ayet mealine yer verelim. “Hiçbir günahkar/suçlu başka bir günahkarın/suçlunun yükünü yüklenmez”⁽¹⁹⁾.

Nursî, işte burada “İslâm adalet-i mahz”dır derken bu tür ayetlere ve bu doğrultudaki hadislere işaret ediyor. Diğer taraftan her ne kadar bu terkip akla “adalet-i mahza-adalet-i izafiyeye” ayırımını getiriyorsa da, müellifin bununla İslâm’ın teolojik planda, ahlâkî planda, hukukî planda, içtimâî planda kısacası hayatın bütün alanında “sırf adalet” olan boyutunu kast ettiği anlaşılıyor. Zira onun başka bir yerde zikrettiği üzere adalet-i mahzanın tatbiki mümkün iken adalet-i izafiyeyi esas almak, zulüm anlamına geliyor.

c) İslâm’ın fazilet olduğu

Fazl kelimesi sözlükte “fazlalık, artı değer, üstünlük” anlamına gelip fazilet, literatürde “insanî iyilikler, güzellikler, kemaller toplamı” olarak tanımlanır. Bunun zıddı olan rezilet de “insanî değerlerden uzak olan her türlü aşağılık düşünce, tutum ve davranışları” içine alır. Kelime, İslâm düşünce tarihinde kazandığı geniş anlamı bakımından Kur’an ve hadiste geçmemekle birlikte, bu kapsam içinde değerlendirilen birçok vasıf İslâm’ın bu iki ana kaynağında sıklıkla vurgulanmaktadır. Söz gelimi, “faziletler” kapsamında ahlâk literatüründe zikrolunan “adalet, itidal, hoşgörü, doğruluk, azim, sebat, ülfet, kardeşlik, cömertlik, iyilik severlik, selamlaşma, vefa, cesaret, bağışlama, kanaatkârlık, hikmet, hayırda yarışma” gibi değerler hakkında pek çok ayet-i kerime ve hadis-i şerif bulunmaktadır. Mesela, bir ayette “Rabbinizden olan mağfiret ve eni göklerle yer kadar olan cennete ulaşmak için yarışın; o müttakiler için hazırlanmıştır. Onlar bollukta da darlıkta da infak edenler, öfkelerini yenenler ve insanlardaki haklarından bağışlama ile vazgeçenlerdir⁽²⁰⁾” buyrulmakta, başka bir ayette ise “birr” kavramının kapsamı içinde iman, ibadet ve hayır severlik konuları yanında ahde vefa, sabır, metanet, doğruluk ve takva faziletlerine işaret edilmektedir⁽²¹⁾.

17 Said Nursî, İşârâtü'l-i'câz, İstanbul 2020, s. 15.

18 Mesela bk. Mâide 5/8; Âl-i İmran 3/75.

19 Enam 6/164.

20 Âl-i mran 3/133-134.

21 Bakara 2/177. Fazilet konusunda geniş bilgi için bk. Mustafa Çağrı, “Fazilet”, DİA, XII, 268-271.

İslam’da adalet, sadece “temel bir erdem” olarak vurgulanmakla kalmamış, aynı zamanda adaletin ölçüleri de konulmuştur.

İman özgür iradeyle ferdin tercihi olduğu için bütün mesele kalplerin İslâm'a açılmasına vesile olmaktan ibarettir.

Faziletler ve bunun zıddı olan reziletler hakkında başka bir tanım çalışmasında, insanda bulunan “kuvve ve özellikler”in vasat halinin “fazilet”, ifrat ve tefrit halinin ise “rezilet” olduğu şeklinde bir açıklamaya ulaşılmıştır. Bu anlamda insana verilen üç kuvveden akıl, gazap ve şehvet duygularının vasat hali olan “hikmet, cesaret ve iffet”in fazilet, bunların her iki uçtaki uzantılarının ise rezilet olduğu belirtilmiştir. Başka bir örnek olarak “teva-zu” yani alçak gönüllü olmanın vasatı fazilet, bunun ifrat ve tefrit hali olan kibir ve tezellülün rezilet olduğu ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak kullanılan terimler, yapılan tanım ve tasnifler ne olursa olsun, İslâm, insan fitratı ya da vicdanı tarafından “iyi, güzel, olumlu, erdem” kabul edilen bütün değer ve hasletleri içinde barındıran mahza fazilet olup Nursî, tam da bunu ifade etmektedir.

Üçüncü husus, Şeriat istemenin yani İslâm'dan uzaklaşmış bir devlet otoritesine karşı devletin adalet prensipleri çerçevesinde hükmetmesini talep etmenin yolu ve usûlü meselesidir.

Nursî, “Sen de Şeriatı istemişsin” ifadesi karşısında, Şeriatın bir hükmü için bin ruhu olsa feda edeceğini belirttikten sonra, “ihtilalcilerin istediği gibi değil” diyerek isyancıların Şeriat talepleriyle ilgili usûllerini doğru bulmadığını, dolayısıyla da onların isyanları ile uzaktan yakından hiçbir ilişkisinin bulunmadığını ifade etmiştir.

Otuzbir Mart Vakası'nın arkasında hangi siyasi ve sosyal faktörlerin olduğu, padişahın ve hükümetin Şeriatın hükümlerini ihlal edip etmediği gibi noktalar bir tarafa, Nursî'nin burada işaret ettiği husus, İslâm'ı geniş toplum kitlelerine “davet” etme ve yaşanır kılmaya çalışmanın usûlü ile devlet yöneticisini Şeriat noktasında uyarmak için “isyan” ya da “kalkışma” içinde bulunma meselesi fıkıhtaki “hurûc ala's-sultan” ve “bağy” hükmünü hatırlatmaktadır. Çok kısa olarak değinmek gerekirse, İslâm'da “davet”i geniş kapsamlı olarak yapmanın yolu “tavandan tabana doğru” değil, “tabandan tavana doğru”, diğer bir ifadeyle “toplumdan ya da devletten ferde doğru” değil, “fertten topluma doğru” gerçekleştirmektir. Zira iman özgür iradeyle ferdin tercihi olduğu için bütün mesele kalplerin İslâm'a açılmasına vesile olmaktan ibarettir. Bu da ancak örneğini Resûlullah'ın hayatında gördüğümüz “hikmet”li yol ve usûl ile gerçekleşir. Buna bir ayet meali ile işaret edelim: “İnsanları Allah yoluna hikmetle, mev'ize-i hasene ile, güzel bir mücadele ile çağırın...⁽²²⁾”.

Kendisini “şer'i esaslar” dahilinde gören bir devlet idaresinin ve bu idarenin başında bulunan kişinin adaletten uzaklaşarak “fisk” veya küfrü gerektiren söz ve davranışlarda bulunması halinde ise, fakihlere göre “ehlül-hal ve'l akd” (ağırlıklı anlayışa göre seçkin alimler) denilen bir heyetin devreye girmesi lazımdır. Diğer taraftan bu heyetin kararına uymayan devlet idaresine karşı maddi güç kullanılıp kullanılmayacağı tartışmalı ise de Ehl-i

sünnet fakihlerinin çoğu ile hadis alimleri fitneye ve kan dökülmesine sebep olacağı için “hurûc”un yani isyanın caiz olmadığını ifade etmişlerdir⁽²³⁾.

Meşru devlet otoritesine karşı isyan etmek demek olan “bağy” ise bütün ahkâmı ile ayet ve hadisler ışığında fikhî literatürde ortaya konulmuştur. “Bağy” kavramı temelini Hucurât suresinin dokuzuncu ayeti, ilk pratik uygulamasını ise Hz. Ali’nin Sıffin Savaşı sonrasında Hariciler’a karşı tutumundan almıştır. Söz konusu ayette, “Müminlerden iki topluluk çarpışacak olursa aralarını bulup düzeltin. Şayet biri diğerine tecavüzde bulunacak olursa (bağy) artık tecavüzde bulunanla, Allah’ın emrine dönünceye kadar savaşın; eğer sonunda Allah’ın emrini kabul edip dönerse bu durumda adaletle aralarını bulun ve bu konuda adil davranın. Şüphesiz Allah adil olanları sever” buyrulmuştur. Sıffin Savaşında ise Hz. Ali kendi ordusundan ayrılan gruba (Hariciler) önce hakem ve davetçi gönderip dönmelerini istemiş, onlar bunu reddetmiş, ayrıca görevlendirdiği kişileri de öldürüp kılıçla mukabeleye girişince Hz. Ali onlarla savaşmak zorunda kalmış ve bertaraf etmiştir.

Fıkıhçılar İslâm’ın referanslarını göz önünde bulundurarak “bağy” suçunu konusunda detaylı açıklamalar yapmıştır. Mesela, devlete karşı bağy suçunun oluşması için; a) isyanın meşru bir devlet başkanı ya da devlet otoritesine karşı yapılmış olması, b) isyanda kuvvet kullanılmış olması, c) isyanda devlet idarecisinin değiştirilmesi veya meşru emirlerin uygulanmaması kastının bulunması ve isyancıların bu hususta kendilerince haklı bir teville dayanması gibi şartlar söz konusu olmalıdır⁽²⁴⁾.

Tekrar Otuz bir Mart Vak’ası’na dönersek, çeşitli siyasi ve sosyal sebeplere bağlı olarak ayaklanmacıların “Şeriat isteriz” şeklindeki tutumları ve kendilerine karşı direnenleri öldürmeleri İslâm fikhî açısından cevaz kapsamında olan bir husus değildir. Dolayısıyla Nursî’nin mahkemede, “ihtilalcilerin istediği gibi değil” ifadesi İslâm’ın temel prensipleri ile tam bir örtüşme halindedir.

***

Divan-ı Harb-i Örfî’nin mukaddimesinde, Nursî’nin mahkemenin kendisine yönelttiğini söylediği diğer bir soru “İttihad-ı Muhammedî’ye dahil misin?” sorusudur. Bu soruyla Derviş Vahdeti’nin başkanı olduğu cemiyetin kastedildiği açıktır. Nursî bu soruya, “Maalifihâr en küçük efradındayım. Fakat benim tarif ettiğim vecihle. Ve ittihaddan olmayan din sizlerden başka kimdir, bana gösteriniz” diye cevap veriyor. Müellif, Otuz bir Mart Vak’ası’nın ilk günü ile yedinci günü Volkan Dergisinde yayımlanan yazılarında da cemiyeti tam olarak mahkemede ifade ettiği gibi yani “bütün ümmet-i Muhammed” olarak tanımlıyor: “İttihad-ı İslâm olan İttihad-ı Muhammedî (asm) dediğimiz vakit, umum mü’minlerin mabeyninde bilkuvve veya bilfil sabit olan ittihad murattır. Yoksa, İstanbul ve

23 Fahreddin Atar, “Azil”, DİA, IV, 326-327.

24 Geniş bilgi için bk. Ali Şafak, “Bağy”, DİA, IV, 451-452; Merginâni, el-Hidâye, (nşr. A. Mahmud Şehâde), Şam 1327/2006, II, 473.

Meşru devlet otoritesine karşı isyan etmek demek olan “bağy” ise bütün ahkâmı ile ayet ve hadisler ışığında fikhî literatürde ortaya konulmuştur.

*Resûlullah'ın
(asm) adının
yer aldığı bir
kuruluşu dar
bir cemiyete
sıkıştırmaktan
uzak durmakta
hem de gerçekte
onun adının
(asm) yer aldığı
bir terkinin tüm
ümmei içine
aldığını, bu
terkinin ancak
bu anlamda
kullanılması
gerektiğini dikkate
sunmaktadır.*

Anadolu'daki cemaat murad değildir. Amma bir katre su da, sudur. Bu un-
vandan tahsis çıkmaz. Tarîf-i hakikîsi şöyledir: Esas temeli, şarktan garba,
cenuptan şimale mümted ve merkezi Haremeyn-i Şerifeyn ve cihet-i vah-
deti tevhid-i İllâhî; peyman ve yemini imân; nizamnâmesi, sünnet-i Ah-
mediye (aleyhissalâtü vesselâm); kanunnâmesi, evâmîr ve nevâhî-i şer'îye;
kulüp ve encümenleri, umum medâris, mesâcid ve zevâyâ; o cemiyetin ilele-
bed ve muhalled naşir-i efkârı, umum kütüb-ü İslâmiye ve her vakit nâşir-i
efkârı başta Kur'an ve tefsirleri (ve bu zamanda bir tefsiri, Risale-i Nur) ve
i'lâ-yı kelîmetullahı hedef ve maksat eden umum dinî ve müstakim ceraid-
dir. Müntesibini, umum mü'minlerdir. Reisi de Fahr-i Âlemdir (asm)⁽²⁵⁾.

Görüldüğü gibi Nursî burada, bu terkiyle, tamamıyla “ümme-i
Muhammed”in bütününe kast etmekte ve bir bakıma muhteşem de bir
İslâm tanımı yapmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Muhammed (asm) “hâtemü'n-
nebiyyîn” yani son peygamber olarak Kur'an diliyle kıyamete kadar gelecek
olan bütün insanlara hitap ettiğinden, bütün insanlar onun için “ümme-i
davet”, bu insanlardan onun peygamberliğini ve getirdiği hakikatleri ka-
bul edenler ise “ümme-i icabet” olarak tanımlanmaktadır. Müellif bu ter-
kip ile dar çerçeveli, adı Otuz bir Mart Vak'asına karışan cemiyeti değil, ge-
niş anlamıyla bütün İslâm ümmetini kast etmiş olmaktadır. Böylece o, hem
Resûlullah'ın (asm) adının yer aldığı bir kuruluşu dar bir cemiyete sıkıştı-
rmaktan uzak durmakta hem de gerçekte onun adının (asm) yer aldığı bir
terkinin tüm ümmeti içine aldığını, bu terkinin ancak bu anlamda kullanıl-
ması gerektiğini dikkate sunmaktadır.

***

Bundan sonra müellif, “meşrutiyeti lekeden, şeriatı me'yusiyetten ve
ehl-i asrı da tarih nazarında cehl, cünun ve şüpheden kurtarmak için o nut-
ku (yani mahkemedeki savunmasını) neşre başladığını” ifade ediyor. Ardın-
dan, gerçekte “mehâsin” işlediğini fakat bunun suç/günah sayıldığını ifade
edip bunun mukabilinde kendisini mahkemede bulması karşısında “mü-
tehayyir” yani şaşkınlık içinde olduğunu dile getiriyor. Sonra “Mukadde-
me olarak söylüyorum” deyip şu ifadelere yer veriyor: “Mert olan cinaye-
te tenezzül etmez. Şayet isnad olursa cezadan korkmaz. Hem de haksız
yere idam olunsam, iki şehit sevabını kazanırım. Şayet hapiste kalsam, böy-
le hürriyeti lâfızdan ibaret bulunan gaddar bir hükümetin en rahat mevkii
hapisane olsa gerektir. Mazlumiyetle ölmek, zâlimiyetle yaşamaktan daha
hayırlıdır”⁽²⁶⁾.

Burada Nursî, açıktır ki “mert olan” ifadesiyle kendisini kast ediyor ve
cinayete tenezzül etmediğini, şayet böyle bir şey yapmış olsaydı “hadd-i
şer'i”nin uygulanmasından çekinmeyecek olduğunu, dolayısıyla tamamen
masum olduğunu, masum olduğu bilinerek idam edilirse bunun iki şehit
sevabı getireceğini belirtiyor. Resul-i Ekrem (asm) bir hadisinde “canı, malı,

25 Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri, s. 58-59.

26 Said Nursî, DHÖ, s. 119.

dini, namusu uğruna ölen kimselerin şehit olduğunu” ifade ediyor⁽²⁷⁾. Buradaki iki şehit sevabı hem hak yolunda ölme hem de iftiraya maruz kalıp idam edilme şeklinde anlaşılacağı gibi, metinde işaret olunduğu üzere sair şehitlerden farklı olarak idam edilme biçiminde de anlaşılabilir. Burada önemli olan nokta, onun masum yere idam edilmesi halinde şehit olacağını Resûlullah’ın (asm) hadisindeki açıklama ile örtüşmesidir.

***

Metin şöyle devam ediyor: “Bunu da derim ki, siyaseti dinsizliğe âlet yapan bazı adamlar, kabahatini setr için başkasını irtica ile ve dini siyasete âlet yapmakla itham ederler. Şimdiki hafiyeler eskisinden beterdirlere. Bunların sadakatine nasıl itimat olunur? Adalet onların sözlerine nasıl bina olunur?”⁽²⁸⁾

Bu ifadeler fıkhıdaki “şahitlik/tanıklık” ahkâmını hatıra getiriyor. Bir kimse siyaseti dinsizliğe âlet ediyorsa, ardından bunu örtmek için başkasını irtica veya dini siyasete âlet yapmakla suçluyorsa hiç şüphe yok ki en azından fasıktır; zira bu tutum özünde dine zarar vermek, yalan söylemek, iftira atmak gibi fıkıh sayılan unsurlar içermektedir. Fıkıh kitaplarında fıkıh kişiyi adaletten düşüreceği için fâsığın şahitlik yapamayacağı, onun sözlerine güvenilemeyeceği ifade olunmaktadır⁽²⁹⁾. Dolayısıyla Nursî’nin burada, “Adalet onların sözlerine nasıl bina olunur” sözlü çok haklı görünmektedir.

***

Metin şöyle devam ediyor: “Hem de, cerbeze ile insan adalet yaparken zulme düşüyor. Zîra insan kusursuz olmaz. Fakat uzun zamanda ve efrad-ı kesîre içinde ve tahallül-ü mehâsinle tadil olunan müteferrik kusurları cerbeze ile cem’ edip, bir zaman-ı vahidde, bir şahs-ı vahidden sudûrunu tevehhüm ederek, şedit cezaya müstehak görür. Halbuki, bu tarz, bir zulm-ü şediddir”⁽³⁰⁾.

İlgili literatürde ortaya konulduğu üzere “cerbeze” kuvve-i akliyenin ifrat hali olduğu için hikmet ve adaletten uzaktır; dolayısıyla cerbeze yani demagoji yapan bir kimse adaleti sağlayamaz. Öte yandan, evet, ifade olunduğu üzere “kusursuz insan olmaz”. Kur’an-ı Kerimde “insan zalimdir, nankördür”⁽³¹⁾ gibi insana dönük genel tasvirler herkesin kusuru olabileceğini ifade ettiği gibi, bir hadiste Resûlullah (asm) “Her Ademoğlunun kusurlu/hatalı olduğunu, bunlar arasında hayırlı olanların ise hatalarından sonra tövbe edenler olduğunu” belirtmiştir⁽³²⁾. Yine metinde geçen, “uzun zamanda ve pek çok kimsenin söz konusu olduğu bir kalabalıkta, mehâsinle yan yana bulunan ayrı ayrı kusurların toplanıp bir zamanda ve bir kişide vuku bulmuş gibi gösterilmesi” de içinde katman katman zulüm barındırdığı için

27 Ebû Davud, “Sünne”, 29.

28 Said Nursî, a.g.e., s. 120.

29 Bk. Merginâni, el-Hidâye, III, 173.

30 Said Nursî, DHÖ, s. 120.

31 Bk. Ahzab 33/72; İbrahim 14/34.

32 İbn Mâce, “Zühd”, 30.

Literatürde ortaya konulduğu üzere “cerbeze” kuvve-i akliyenin ifrat hali olduğu için hikmet ve adaletten uzaktır.

*Meşrutiyet bir
hükümdarın
başkanlığı altında
parlamento
yönetimine
dayanan yönetim
biçimidir. Buna
anayasal monarşi
de denmektedir.*

hem Kur'an ve sünnetin zulmü reddeden bütün nasları ile çelişmekte hem de akıl ve vicdan açısından "şiddetli bir zulüm" olma özelliği taşımaktadır.

***

Bundan sonra metin, "Şimdi gelelim on bir buçuk cinayetlerimin (!) tâdâdına" diyerek yan başlıklar halinde gerçekte "mehâsin" olan fakat kendisini hapishaneye atanlara göre "cinayet" sayılan hususları sıralamaya başlıyor.

Müellif, metindeki Birinci Cinayet başlığı altında, meşrutiyetin ilanından sonra Sadaret vasıtasıyla şark aşiretlerine şu mealde telgraf çektiğini belirtiyor: "Meşrutiyet ve kanun-u esasî işittiğiniz meş'eale ise; hakikî adalet ve meşveret-i şer'iyeden ibarettir. Hüsn-ü telakki ediniz. Muhafazasına çalışınız. Zira, dünyevî saadetimiz Meşrutiyettedir. Ve istibdattan herkesten ziyade biz zarardîdeyiz"⁽³³⁾. Devamında da her yerden bu telgraflara olumlu cevaplar geldiğini söylüyor. Ancak şark vilayetlerini irşat etmesinin, keza "neme lazım dememesinin" cinayet sayıldığını dile getiriyor.

Burada kısa olarak iki hususa işaret etmek gerekiyor:

a) Meşrutiyetin hakiki adalet ve meşveret-i şer'iyeye olması.

Bilindiği gibi meşrutiyet bir hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan yönetim biçimidir. Buna anayasal monarşi de denmektedir. Tamamen tek adam yönetimine dayalı "mutlakiyet" idaresine göre meclisin bulunduğu meşrutî yönetim, ilerleyen zamanlarda cumhuriyet olarak meclise dayalı bir yönetime yerini bıraktığında Nursî, bu ve benzeri metinlerdeki "meşrutiyet" kelimesini "cumhuriyet" olarak tashih etmiş, bunun "meşveret-i şer'iyeye" olduğunu dile getirmiştir. Tek cümle ile ifade etmek gerekirse, evrensel bir kitap olan Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında, onun muayyen bir yönetim biçimi belirlemeyip muhtelif ayetlerde yönetimlere esas olmak üzere adalet, şûrâ, liyakat prensiplerinin altını çizdiği görülmektedir.

Daha önce bahsi geçtiği üzere, "adalet" Kur'an'ın her bölümünde vurguladığı dört temel maksattan birisidir. Burada adalet hakkında iki ayet mealine yer verelim. İlki Maide suresinin sekizinci ayeti: "Ey müminler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmeyin. Adil olun. Bu "takva"ya daha yakındır...". Diğer bir ayet ise Mümtehine suresinin sekizinci ayetidir: "Allah sizi din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara adil davranmaktan men etmez (aksine teşvik eder). Zira Allah adil davrananları sever".

Liyakat yahut işi ehline vermek de bir anlamda adaletle ilgili kavramdır. Zira Kur'an-ı Kerim'de bununla ilgili ayet "adalet" kavramı ile birlikte şöyle geçmektedir: "Allah size emaneti mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu

Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah semi' yani hakkıyla işiten ve basîr yani hakkıyla görendir"⁽³⁴⁾.

Meşveret ya da şûrâ ise Kur'an-ı Kerim'de yönetime ilişkin temel kavramlardan birisi olarak ifade edilmiştir. Şûrâ aynı zamanda Kur'an'ın 42. Surresinin adıdır. Bu surenin 38. ayetinde "Onların işleri şûrâ iledir" buyrulurken ihbarî yani bildirmeli önerme yapısıyla hem Resûlullah (asm) zamanındaki ashap övülmekte hem de bu, sonraki Müslüman toplumlara yönelik emir vasfı taşımaktadır. Şûrâ ile aynı anlamda olan "meşveret" de "İş yani emir ve yönetim konusunda onlarla meşveret et"⁽³⁵⁾ buyrulurken Peygamber'in şahsında bütün Müslümanlara emir kipiyle ifade olunmaktadır.

Hz. Muhammed (asm) da, hakkında vahiy olmayan konularda İslâm toplumunun yöneticisi olarak şûrâ ve meşveret eksenli hareket etmiş olup siyer kaynakları bunun örnekleriyle doludur. Peygamberliğin yanı sıra devlet başkanı vasfı da bulunan Hz. Muhammed (asm) tamamen vahyin rehberliği istikametinde hareket etmiş, kendisinden sonra devlet başkanı olarak kimseyi bildirmemiş, sahabede de sırasıyla dört halifeye biat ederek onları devlet idaresine getirmiştir. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra büyük oğlu Hz. Hasan hilafet makamına gelmiş, o da altı ay kadar sonra Muaviye lehine hilafetten ferâğat etmiş, bundan sonra hilafet dönemi kapanıp saltanat başlamıştır. Nitekim Resûlullah (asm) da kendisinden sonra hilafetin otuz yıl süreceğini, sonra ısırcı saltanatın başlayacağını belirtmiş⁽³⁶⁾, tarihi vakıalar da bu hadisin haber verdiği şekilde gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla Nursî'nin o günkü şartlarda, en azından istibdada dayalı "mutlakiyet" yönetimine kıyasen vahiy ve sünnetle örtüşen meşrutiyeti "meşveret-i şer'îye" olarak anması çok hakkaniyetli olduğu gibi, insanların onu "hüsn-i telakki etmeleri" yolundaki tavsiyesi ve istibdattan en çok kendilerinin bîzar olduklarını ifade etmesi de çok hakkaniyetli görünmektedir.

b) Meşrutiyetin "şer'î" olduğunu şark vilayetlerine telgraflar çekerek anlatması

Toplumların belini kıran istibdadın bir şekilde izale olup yerine, padişah saltanat koltuğunda oturmakla beraber yetkileri kısıtlanarak, "toplum temsilcilerinin meclise gelerek yönetimde bulunması" demek olan meşrutiyetin gerek Kur'anî temellere dayanması gerekse toplumların önünü açacak imkanlar sunması açısından, hiç şüphe yok ki "ma'rûf" olduğu yani kendinde çok değerli, çok faydalı bir keyfiyet taşıdığı ortadadır. Kur'an genel bir ifade kullanarak "ma'rûf"un yani iyi ve hayırlı olanın bilinmesini, yayılmasını hatta emredilmesini hükme bağlamaktadır. Nitekim bir ayette, "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirinin dostudur. Onlar ma'rûfu emreder, münkerden alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekatı verirler. Allah'a ve Resulüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz

H. Muhammed (asm) da, hakkında vahiy olmayan konularda İslâm toplumunun yöneticisi olarak şûrâ ve meşveret eksenli hareket etmiş olup siyer kaynakları bunun örnekleriyle doludur.

34 Nisa 4/58.

35 Âl-i İmran 3/159.

36 Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 273.

*Kur'an-ı Kerim'de
türevleriyle
birlikte 289
ayette geçen
zulüm kelimesi
ve insanların her
çeşit zulümden
uzak durmalarını
emreden tüm
ayetler bunun
Kur'anî
referanslarını
teşkil eder.*

Allah kadir ve hakimdir”⁽³⁷⁾ buyrulmaktadır. Başka bir ayette ise “Sizden hayra çağırın, ma'rûfu emreden, münkerden meneden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır” denilmekte⁽³⁸⁾, alimler buradan yola çıkarak ma'rûfu emretmenin ve münkerden sakındırmanın farz-ı kifaye olduğunu söylemişlerdir.

İşte Nursî, tam da bunu yapmıştır. Ayrıca şunu da zikretmek gerekir ki, Kur'an ilk nâzil olan ayetlerin birisinde, Hz. Muhammed'e (asm) “yakın akrabalarını uyar” ayeti ile⁽³⁹⁾ usûle dair bir prensip koymuş, Nursî de bahis mevzu “ma'rûf” ile ilgili olarak bu ma'rûfu yani meşrutiyeti içlerinden geldiği, şartlarını yakından tanıdığı Şark aşiretlerinden başlayarak anlatmaya başlamış; böylece aslında, işaret edilen ayetin hükmü çerçevesinde hareket etmiştir.

***

Müellif, metindeki İkinci Cinayet'te Ayasofya, Süleymaniye, Fatih, Beyazıt gibi büyük camilerde ulema ve talebeye yaptığı çok sayıda konuşmada Şeriat ile meşrutiyet arasındaki hakiki münasebeti anlattığını, istibdadın hiçbir şekilde Şeriatla ilgisinin bulunmadığını dile getirdiğini kaydetmiş, onlara şöyle söylediğini ifade etmiştir: “Seyyidü'l-kavmi hâdimuhum” sıryıla Şeriat aleme gelmiş; tâ istibdadı ve zalimane tahakkümü mahvetsin”⁽⁴⁰⁾.

Nursî, metindeki Birinci Cinayet başlığında, meşrutiyeti “adalet ve meşveret” üzerinden tanımlayarak bunun Şeriata uygun olduğunu ifade ederken, burada meşrutiyeti -yönetimin içerdiği keyfiyet bakımından- zıddı olan “istibdad”ı gündeme getirerek, bunun İslâm'da yeri olmadığı üzerinden bir temellendirme yapmıştır. “İstibdad” a, sözlük ve siyasi anlamına uygun olarak “baskı, zorlama, zulüm, diktatörlük, hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi” olarak bakıldığında, bunun hiçbir şekilde İslâmiyet'le uyummadığı, uyuşmayacağı aşıkardır. Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle birlikte 289 ayette geçen zulüm kelimesi ve insanların her çeşit zulümden uzak durmalarını emreden tüm ayetler bunun Kur'anî referanslarını teşkil eder. Burada örnek olarak iki ayete işaret etmekle yetinelim. İlki Hûd suresinin 113. Ayeti: “Zulmedenlere sakın meyletmeyin! Yoksa ateş size dokunur. Sizin Allah'tan başka dostunuz yoktur. Sonra size yardım edilmez”. Görüldüğü gibi bu ayette, -bırakalım zulmetmeyi-, zulmedenlere temayül göstermek bile yasaklanmakta, aksi halde azabın söz konusu olacağı ifade edilmektedir. İkinci ayet ise Peygamberin (asm) şahsında her kademe, konum ve özellikteki insanın rehber alacağı şu ayettir: “Sen onlar üzerine bir zorba/baskı kurucu değilsin”⁽⁴¹⁾. Bu ayetin bir öncesinde Peygamberin (asm) görevinin uyarık olduğu ifade edildikten sonra bu vurgulu ifadeye yer veriliyor, ardından da ayet inkar edenlerin veya yüz çevirenlerin bunu kendi iradeleriyle tercih edeceklerini, ama elbette bunun karşılığını göreceklerini dile

37 Tevbe 9/71.

38 Âl-i İmran 3/104.

39 Şuara 26/214.

40 Said Nursî, a.g.e., s. 120.

41 Gâşiyeh 88/22.

getiriyor. Burada bir hadis-i şerifi de hatırlayalım. Resûlullah (asm) bir hadisinde, “Sakın zulmetmeyin, kendinize de zulmettirmeyin” diye buyurmuş ve bunu üç defa tekrarlamıştır⁽⁴²⁾.

Diğer taraftan metinde geçen ve “bir toplumun seyyidinin o topluma hizmet eden”⁽⁴³⁾ kimse olduğunu ifade eden hadis-i şerif, sarahaten İslâm’ın istibdadı bertaraf edici yönünün bulunduğunu ortaya koymaktadır. Zira “hadim olmak”, müstebid olmanın zıddı olup söz konusu hadis topluma emir/yönetici vasfıyla nezaret eden bir kimsenin -hâdimliğinin gereği olarak- asla baskıcı, despotik olamayacağını altını çizmektedir.

***

Müellif, Üçüncü Cinayet başlığında hemşehrileri olan hamalları dolaşarak onlara meşrutiyeti şu mealde telkin ettiğini söylüyor: “İstibdat, zulüm ve tahakkümdür. Meşrutiyet, adâlet ve Şeriattır. Padişah, Peygamberimizin emrine itaat etse ve yoluna gitse halifedir. Biz de ona itaat edeceğiz. Yoksa, Peygambere tâbi olmayıp zulüm edenler, padişah da olsalar haydutturlar. Bizim düşmanımız cehâlet, zaruret, ihtilâftır. Bu üç düşmana karşı; san’at, marifet, ittifak silahıyla cihâd edeceğiz”⁽⁴⁴⁾.

Burada iki hususa değinmek istiyoruz. Birisi padişahın/yöneticinin Peygamber’in (asm) emrine itaat etmesi ve yolundan gitmesi halinde ‘halife’ olup ona itaat etmek gerektiği, Peygamber’e itaat etmeyip zulmedenlerin padişah da olsa ‘haydut’ olduğu şeklindeki ifadedir. Kabaca ifade etmek gerekirse, burada “Peygamber’e itaat ve onun yolundan gitmek” Allah’a itaat ve onun ahkâmına tabi olmak anlamındadır. Nitekim bir hadiste Resûlullah (asm), “Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah’a itaat etmiştir. Kim bana isyan etmişse mutlaka Allah’a isyan etmiştir”⁽⁴⁵⁾ buyurmuştur. Esas itibarıyla müellifin hamallara, Peygamber’e itaat üzerinden verdiği bu mesaj Nisa suresinin 59. ayetine dayanmaktadır: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ülü’l-emre (idarecilere) de...”. Bu husus aynı zamanda, “Allah’a isyanda kula itaat yoktur” şeklinde kaideleşen birçok hadisi hatıra getirmektedir. Örnek olarak bu hadislerden birisini nakletmekle yetinelim: “Dinleyin ve itaat edin. Hatta üstünüzde başı kuru üzüm tanesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Allah’ın kitabını uyguladıkça isyan etmeyin”⁽⁴⁶⁾.

Bu başlıkta ikinci husus ise müellifin, “cehalet, zaruret ve ihtilaf”ı düşman olarak sayıp, bu üç düşmana karşı “marifet, san’at/sanayi, ittifak” silahı ile mukabele etmek gerektiğine dair ifadeleridir. Müstakil bir kitap çalışması hacminde olan bu konuyla ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: İslâm’da cehaleti yerip ilmi öne çıkaran, keza zarureti izale etmenin yolu olarak

42 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 72.

43 Temel hadis kaynaklarından kütüb-i sitte’de yer almayan bu rivayet Aclûnî’ye göre Taberânî ve Deylemî’nin kitaplarında yer almaktadır. Bazı hadisçiler tarafından senedinin zayıf olduğu ifade olunmuştur (Keşfü’l-hafâ, I, 462, hadis no: 1515).

44 Said Nursî, a.g.e., s. 121.

45 Buhari, “Ahkam”, 1.

46 Buhari, “Aham”, 4.

“Dinleyin ve itaat edin. Hatta üstünüzde başı kuru üzüm tanesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Allah’ın kitabını uyguladıkça isyan etmeyin”

“Hürriyeti, âdâb-ı Şeriatla takyid ediniz. Zira câhil efrat ve avâm-ı nas; kayıtsız hür olsa, şartsız tam serbest olsa, sefih ve itaatsiz olur. Adâlet namazında kible niz dört mezhep olsun. Tâ ki, namaz sahih ola”

“sa’y”ı vurgulayan, yine ihtilafı yerip ittifak içinde olmayı emreden bütün ayet ve hadisler bu konunun dayanaklarını teşkil etmektedir. Örnek olmak üzere cehalet ve marifet hakkında, “De ki hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu”⁽⁴⁷⁾ ayeti ile “kadın ve erkek her Müslümana ilim öğrenmek farzdır” hadisini⁽⁴⁸⁾ burada hatırlayalım. Zaruret ve sanat konusunda “İnsana ancak çalıştığı vardır”⁽⁴⁹⁾ ayeti ile Resûlullah’ın “fakirlikten Allah’a sığındığını”⁽⁵⁰⁾, insanlara da “fakirlikten Allah’a sığınım” diye tembihte bulunduğunu⁽⁵¹⁾ yine hatırlayalım. İhtilaf-ittifak noktasında ise yine örnek olarak “Allah’a ve Resulüne itaat edin ve birbirlerinize çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz elden gider...”⁽⁵²⁾ ayeti ile şu hadisi nakledelim: “Birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları kardeş olun”⁽⁵³⁾.

***

Müellif, Dördüncü Cinayet başlığında, Avrupa’nın bizdeki cehalet ve taassup sebebiyle İslâm’ı istibdada müsait zannetmelerinden çok üzöldüğünü, onları tekzip etmek için meşrutiyeti Şeriat adına alkışladığını söylüyor. Ardından başka bir istibdadın devreye girmesi ihtimalinden korkarak “meşrutiyeti meşruiyet olarak telakki etmek gerektiğine” dair Ayasofya camiinde mebuslara hitabede bulunduğunu söylüyor. Şu tarzda: “Hürriyeti, âdâb-ı Şeriatla takyid ediniz. Zira câhil efrat ve avâm-ı nas; kayıtsız hür olsa, şartsız tam serbest olsa, sefih ve itaatsiz olur. Adâlet namazında kible niz dört mezhep olsun. Tâ ki, namaz sahih ola”⁽⁵⁴⁾.

Burada müellif hem hürriyet imkanı veren meşrutiyeti İslâm adına alkışladığını hem hürriyeti kayıtsız-şartsız serbestilik şeklinde yorumlamanın yanlış olduğunu ifade ediyor ve hürriyetin İslâm’ın koyduğu kayıtlar dahilinde olması gerektiğinin altını çiziyor. Onun bu yaklaşımındaki her iki nokta tam da Kur’anî hükümlerin hassasiyetini yansıtıyor. Kur’an-ı Kerim, “Dinde zorlama yoktur”⁽⁵⁵⁾, “Dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin”⁽⁵⁶⁾, “İsteyen şükretsın, ister nankörlük yapısın”⁽⁵⁷⁾ gibi ayetlerle insanın hür olduğundan bahsetmekle beraber, gerek Yaratıcısı ile ilişkisi gerekse insanlar arası ilişkilerde kendisini kayıtlayan bir çok hükme dikkat çekmektedir. Dolayısıyla müellifin başka yerde söylediği söze atıf yaparak belirtmek gerekirse “insanlar hür oldular ama abdullahırlar” yani Yaratıcının kuludurlar ve hürriyetlerini bu eksen de kullanmak durumundadırlar. Evet, İslâmî ahkamla takyit edilmeyen hürriyet insanı itaatsiz ve sefih yapar. Nitekim Kur’an-ı Kerim’in şu ayeti ilahî sınırları aşanları zalimler olarak

47 Zümer 39/9.

48 İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

49 Necm 53/39.

50 İbn Mâce, “Dua”, 2.

51 İbn Mâce, “Dua”, 2.

52 Enfal 8/46.

53 Buhari, “Edeb”, 62.

54 Said Nursi, a.g.e., s. 122.

55 Bakara 2/256.

56 Kahf 18/29.

57 İnsan 76/3.

nitelemektedir: “Allah’ın koyduğu sınırları aşanlar zalimlerin ta kendileridir⁽⁵⁸⁾”. O halde hürriyet tam da Nursi’nin dediği gibi sınırsız bir serbestiyet olmayıp dinin çizdiği alan içinde şahane hür olmaktır.

***

Müellif, Beşinci Cinayet başlığında, gazetelerin fâsit bir kıyas ve hay-siyet kırıcı bir neşriyat ile ahlâk-ı İslâmiyeyi sarstığını ve efkâr-ı umumi-yeyi perişan ettiğini, buna mukabil kendisinin gazetecileri İslâm edep ve ahlâkına tabi olmaya çağırıldığını ifade ediyor. Bunun için onları adeta bir matbuat nizamnamesi olarak vicdandaki diyanet hissi ve halis niyete kulak vererek davranmaya davet ettiğine dikkat çekiyor⁽⁵⁹⁾.

Bu başlıktaki diğer güzel çağrışmaları atlayarak sadece “ahlâk-ı İslâmiyeye” dönük küçük bir noktaya işaret etmekle yetinelim. İlgili lite-ratürde yer aldığı üzere, çok yaygın bir tasnif olarak dinî hükümler iman, amel ve ahlâk diye üçe ayrılmaktadır. Gazetelerin toplum ahlâkını sarsmaya yönelik tutumuna mukabele etmenin İslâmî dayanağı, tek tek saymaya ge-rek olmaksızın İslâm’ın ahlâka dair bütün ahkamıdır, denilebilir. Bir örnek olarak Cuma günleri minberde okunan ve üç ahlâk-ı hamide ile üç ahlâk-ı seyyienin zikrolunduğu ayetten iktibas yapabiliriz: “Şüphesiz Allah adale-ti, ihsanı yani iyilik yapmayı ve akrabalara iyi davranmayı emreder; haya-sızlık (fahşâ), fenalık (münker) ve azgınlığı (bağy) yasaklar”⁽⁶⁰⁾. Yine burada başka bir örnek olarak adeta toplumsal ahlâka dair bazı prensiplere dikkat çekilen Hucurât suresinin mesela 11 ve 12. ayetlerinin mealine yer verebi-liriz: “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki on-lar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirini-zi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir. Ey iman eden-ler! Zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbi-rinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybeti-ni yapmayın. Her hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”

Burada iki noktaya daha değinmek gerekir. İlki, toplumun ahlâkını sarsmak ve kamu oyunu perişan etmek, -Kur’anî tabirle ifade edersek- “münker”dir. Dolayısıyla Nursi’nin bu tutumu, Kur’anda “münkerden sa-kındırma”yla ilgili” bütün ayetlerin kapsamı içinde yer almaktadır. İkinci-si, Nursi’nin bunu çok hikmetli bir davranış olarak yine basın üzerinden yapmış olmasıdır. Bu, Resûlullah’ın şu hadisini akla getirmektedir: “Sizden kim bir münker görürse (seyirci kalsın) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü

“Şüphesiz
Allah adaleti,
ihsanı yani
iyilik yapmayı
ve akrabalara
iyi davranmayı
emreder;
hayasızlık (fahşâ),
fenalık (münker)
ve azgınlığı
(bağy) yasaklar”

58 Bakara 2/229.

59 Said Nursi, DHÖ, s. 122.

60 Nahl 16/90.

Sonuç olarak
Nursî'nin
toplumsal güveni
bozmaya dönük
heyecanları
yatıştırmak
için çaba sarf
etmesi, toplumsal
emniyete
vurgu yapan ve
müminleri her
türlü fitneden
uzak durmaya
sevk eden onlarca
ayetle örtüşmekte
ve bu ayetleri
hatırlatmaktadır.

yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu imanın en zayıf mertebesidir⁽⁶¹⁾.

***

Müellif, metinde Altıncı Cinayet başlığında, toplumda büyük içtimalarda endişe verici heyecanlara şahit olduğunu, âvâmın siyasete karıştırılarak asayiş ihlal ihtimali bulunduğunu fark ettiğini, bunu teskin etmek için mesela Ayasofya mevlidinde, Beyazıt'ta talebenin içtimasında ve Ferah tiyatrosunda yatıştırıcı konuşmalar yaptığını dile getiriyor⁽⁶²⁾.

Farsça bir kelime olan asayiş “huzur, rahatlık, sükun” anlamına geliyor. “Asayişin berkemal” olması güvenliğin yerinde olduğunu ifade ediyor. Gerek asayiş diyelim gerekse ilişkili kavram olması açısından “emniyet ve asayiş” diye ikili kavram kullanalım, sonuç olarak toplumsal huzur ve sükunu kast etmiş oluyoruz. Asayişsizlik ise toplumsal kargaşa, çatışma ve fitne demek oluyor. Said Nursî, burada, kendisinin toplumsal kargaşayı, isyanı, fitneyi önlediğini beyan ediyor. Asayişin müteradifi olan “emniyet” ferdi planda olduğu kadar toplumsal planda da hayati kavramlardan birisidir. İslâm kelimesinin kökeninde “barış”, iman kelimesinin kökeninde “emniyet” olduğunu hatırlamak bile konunun önemini görmeye yetiyor. Zira emniyet ve asayişin haleldâr olmasının ne gibi zararlar doğuracağı bellidir. Bundan dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerim'de mesela Hz. İbrahim, “Rabbim! Burasını emin bir şehir kıl...” diyerek Mekke'nin güvenliğini talep etmiş⁽⁶³⁾, Yusuf (asm) uzun bir ayrılıktan sonra yanına gelen anne ve babasının Mısır'a girmelerini ve orada emniyet içinde bulunmalarını istemiştir⁽⁶⁴⁾. İşte bu ve benzeri ayetler bir beldede emniyet ve asayişin ne kadar önemli olduğuna delalet ediyor.

Burada şunu da kaydedelim ki toplumsal güveni bozmak, insanları birbirine düşürerek kargaşaya yol açmak, isyan ateşleri yakmak Kur'anî tabirle “fitne”dir⁽⁶⁵⁾. Bir ayette karı-koca arasını açmanın bile fitne olduğuna işaret edilmiştir. Fitne, Kur'an'ın tabiriyle “katl” yani öldürmekten daha bestdir (el-fitnetü eşeddü mine'l-katl)⁽⁶⁶⁾. Burada ayrıca hadislerde fitne ve onun daha da büyüğü olan “melâhim” konusunda çok fazla rivayet olduğunu, hadis kaynaklarının bunu müstakil ana bölümler halinde ele aldıklarını ifade edelim.

Sonuç olarak Nursî'nin toplumsal güveni bozmaya dönük heyecanları yatıştırmak için çaba sarf etmesi, toplumsal emniyete vurgu yapan ve müminleri her türlü fitneden uzak durmaya sevk eden onlarca ayetle örtüşmekte ve bu ayetleri hatırlatmaktadır.

***

*Şeriat temelde
“iman” ve
“İslâm”a ya da
diğer bir tabirle
inanç ve amale
dayanır.*

Müellif, Yedinci Cinayet başlığı altında, İttihad-ı Muhammedi adında bir cemiyet kurulduğunu duyduğunu, bu isim altında bazı yanlış şeyler yapılacağından korktuğunu, sonra bazı zevatin bu cemiyetin siyasetle alakası olmayıp “sünnet-i seniyyeye tebaiyet”i esas aldığını naklettiklerini, bu sefer de “bu isim umumun hakkıdır, tahsis kabul etmez” diye endişe ettiğini, fakat dindar birçok başka cemiyete/derneğe mensup birisi olarak, bunların maksatlarını bir gördüğünü düşünerek, bunu özel bir tarife tabi tutarak cemiyete intisap ettiğini belirtiyor. Ardından “mukaddime”de değindiğimiz çerçeveyi çiziyor. Sonra da “sebeb-i iftirak olan partilerden olmayıp gayesinin ittihad-i İslâm olduğunu” dile getiriyor⁽⁶⁷⁾.

Diğer başlıklara göre uzun olan bu başlıkta zikrolunan üç husus var, işaret etmek istediğimiz:

a) “Şeriat yüzde doksan dokuz ahlâk, ibadet, ahiret ve fazilete aittir; yüzde bir nispetinde siyasete mütealliktir, onu da ülü’l-emirlerimiz düşünsünler” ifadesi.

Şeriat temelde “iman” ve “İslâm”a ya da diğer bir tabirle inanç ve amale dayanır. Herkesin bildiği meşhur Cibril hadisinde Hz. Muhammed (asm) “İman nedir”, “İslâm nedir” soruları çerçevesinde bunları tanımlamıştır. Buna göre iman Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve kadere inanıp tasdik etmekten ibarettir. İslâm ise kelime-i şehadeti tasdik ile beraber namaz kılmak, Ramazanda oruç tutmak, hacca gitmek ve mali güce sahip olanlar için zekat vermektir⁽⁶⁸⁾. Görüldüğü gibi bizzat peygamberin yaptığı iman ve İslâm tariflerinde hiçbir siyasi atıf yoktur (Şia müstesna, zira Şia’ya göre imamet yani devlet başkanlığı iman esasıdır).

Diğer taraftan siyaset kelimesi Kur’an-ı Kerim’de geçmemektedir. Yakın anlamlı kelimelerden “imam” toplumsal ve siyasi liderlik anlamında birkaç ayette (mesela, Bakara 2/124, İsra 17/71, Enbiya 21/73) zikrolunmakla beraber, bazı hadislerde daha açık şekilde yer almaktadır. Mesela, Allah’ın arşından başka gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde arşın altında gölgelemecek yedi zümreden ilki “adil imam” yani adaletli devlet idarecisi olarak sayılır⁽⁶⁹⁾. Eş anlamlı ya da yakın anlamlı kelimelerden “halife” yine birkaç kez (mesela Sa’d 38/26), yönetim sahibi anlamında; “ülü’l-emr” ise Nisa suresinin 59. ayetinde şöyle geçmektedir: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin, sizden olan ülü’l-emr’e yani yöneticiye de”.

Kur’an-ı Kerim’deki konu dağılımına baktığımız zaman da adalet, ehliyet, emanet, şûrâ gibi yönetime dair temel prensipler dışında doğrudan siyaset kavramı içinde değerlendirilebilecek ayetin oldukça az olduğunu görürüz. Kur’an’ın konularına dair yapılan çalışmalarda da belli bir yekunda siyasete müteallik ayetler diye liste çıkmaz karşımıza. Mesela, bizzat Nursî’nin yaptığı taksimde Kur’an’ın maksatları tevhid, nübüvvet,

67 Said Nursî, DHÖ, s. 123-124.

68 Müslim, “İman”, 1.

69 Buhari, “Zekat”, 16.

*İttihad-ı İslâm
XIX. yüzyılın
ikinci yarısında,
özellikle II.
Abdülhamid
döneminde
Müslümanlar
arasında birlik
sağlayarak
sömürgecilğe
karşı koymayı
amaçlayan siyaset
için kullanılan bir
kavramdır.*

haşır, ibadet ve adalet olarak sayılır. Aynı zamanda kendisi “idareci” olan Resûlullah’ın hadislerinde ise elbette siyasi alana ilişkin prensipler ve uygulama örnekleri bulunmakla birlikte, hadis külliyatlarının bütünü dikkate alındığında bu, sınırlı bir oranı içine alır.

Sonuç itibarıyla Nursî’nin bu sözü ister azlıktan kinaye, ister oran olarak anılsın İslâm’ın amaç, alan ve konu bütünlüğüne baktığımızda siyasete dair olanların oldukça sınırlı olduğu müşahade edilmektedir (Elbette bu, siyasetin önemsizliğini göstermez, zira bazı küçük şeylerin büyük şeylerin mütemmimi olmak hasebiyle çok önemli işlevi olduğu izahtan vârestedir).

b) İttihâd-ı İslâm

İttihad-ı İslâm XIX. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle II. Abdülhamid döneminde Müslümanlar arasında birlik sağlayarak sömürgecilğe karşı koymayı amaçlayan siyaset için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram Jön Türkler döneminin siyasi karmaşası içinde de Osmanlılık, İslâmcılık, milliyetçilik tartışmaları arasında bir çıkış yolu olarak yeniden gündeme gelmiş, çeşitli istihaleler geçirerek günümüze kadar kullanılmıştır⁽⁷⁰⁾.

Bu kavramı genel anlamda Müslümanlar arasında bulunması gereken birlik, beraberlik, dayanışma ve yardımlaşma olarak aldığımızda, bunun ayet ve hadislerde onlarca belki yüzlerce dayanağı bulunduğunu belirtmeye gerek yoktur. Bu konuda bir ayet ve bir hadis nakletmekle yetinelim. Âl-i İmran suresinin 103. Ayetinde şöyle buyruluyor: “Allah’ın ipine sınımsız sarılın. Dağılıp ayrılmayın. Hani siz düşmanlar idiniz; O kalplerinizin arasını uzlaştırdı ve siz Onun nimetleriyle kardeşler oldunuz...” Bir hadiste ise Hz. Muhammed (asm) şöyle buyuruyor: “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir...”⁽⁷¹⁾.

c) “Umuma ait ismi tahsisten tahlis etmek”

Resullah’ın ismi olan “Muhammed” Kur’an-ı Kerim’de dört ayette geçmekte⁽⁷²⁾, ayrıca onun başka bir ismi olan Ahmed de Saff suresinin 6. ayetinde zikredilmektedir. Bu ayetlerde onun Allah’ın resulü, gönderdiği son nebi olduğu belirtilmiş, Ahmed isminin de İncil’de yer aldığına dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla Hz. Muhammed Kur’an’ın nazarında din kuran, din getiren, din ihdas eden bir kişi olmayıp Allah’ın gönderdiği dini tebliğ eden, onun ahkâmını uygulama örnekleriyle hayata yansıtan kişi olduğu için Müslümanlar hiçbir zaman İslâm’ı onun adına izafetle anmamışlardır. Ne var ki Batı aleminde bunun tersi olmuş, oryantalistler kimi defa yahut çoğunlukla İslâm’a “Muhammedizm” demişlerdir.

Nursî, bu isimle ilgili olarak baştan beri özel hassasiyet göstermiş, bu adı taşıyan cemiyeti, cemiyet vasfıyla değil en geniş anlamda bütün Müslümanları kapsayan bir çerçevede ele alıp tarif etmiştir. İslâm’ın kutsallarını,

70 Bk. Azmi Özcan, “İttihad-ı İslâm”, DİA, XXIII, 470-475.

71 Müslim, “Birr”, 15.

72 Bu ayetler şunlardır: Âl-i İmran 3/144; Ahzab 33/40; Muhammed 47/2; Fetih 48/29.

şâirini, ortak isim ve kavramları alıp siyasi veya ekonomik çıkarlara alet etmek elbette hiçbir şekilde İslâm'ın ruhuyla bağdaşmaz. Günümüzde de bazı sembol isim ve kavramlarının kimi ticarî şirket ya da firmalara isim olarak konulduğu görülmektedir. Bu ve benzeri tavırlar, -hiç uzatmadan söyleyelim ki- Kur'an'ın "Allah'ın ayetlerini az/geçici/dünyevi bir ücrete satmayın"⁽⁷³⁾ nehyi altına girmektedir.

Sonuç olarak Nursî'nin bu hassasiyeti işaret ettiğimiz ayetle örtüşmekle birlikte aynı zamanda önemli güncel mesajlar da taşımaktadır.

***

Müellif, metinde Sekizinci Cinayet başlığı altında, askerlerin muhtelif cemiyetlere intisap ettiklerini gördüğünü, bunun devlet güvenliği ve toplum huzuru açısından tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini düşündüğünü ve onlara, "ittihad, uhuvvet, itaat, muhabbet ve i'lâyı kelimetullah dünyanın en mukaddes cemiyetinin maksadıdır" diyerek uyarıda bulunduğunu beyan ediyor⁽⁷⁴⁾.

Burada, metinde geçen "ittihad, uhuvvet, itaat, muhabbet" kelimelerinin İslâmî köklerine işaret etmek zait olsa gerektir. Dolayısıyla sadece "i'lâyı kelimetullah" tabirine değinmekle iktifa etmek gerekiyor. "İlahî kelimenin yüceliğini ilan etme" anlamında bir Kur'an terimi olan "i'lâyı kelimetullah", Tevbe suresinin 40. ayetinde şöyle zikrolunmaktadır: "...Allah'ın kelimesi/kelimetullah yani (Lâ ilâhe illallah) en yücedir, Allah mutlak güç sahibi ve sonsuz hikmet sahibidir". İslâm alimlerine göre bu tabir Allah'ın dininin ve tevhid inancının yaygınlaştırılması yolunda gösterilen her türlü gayret ve faaliyetleri kapsamakta, cihat ve benzeri kelimelerle birlikte Kur'anı Kerim'e sıkça zikredilen "fî sebilillah" (Allah yolunda) kavramıyla yakından ilgili bulunmaktadır. Resul-i Ekrem (asm) da bir hadisinde, "bazı insanların cihada gösteriş, bazı insanların şöhret, bazı insanların ganimetten pay almak için gittiğini söyleyip hangisinin Allah yolunda olduğunu soran sahabeye cevap verirken, 'i'lâyı kelimetullah' için savaşanların Allah yolunda olduğunu" belirtmiştir⁽⁷⁵⁾.

Sonuç olarak bu görev ağırlıklı olarak askerin üzerinde olduğu için Nursî'nin, erlerden en büyük rütbeye sahip kişilere kadar tüm askeri personele bu noktada yaptığı uyarının ne kadar hakkaniyetli olduğu her türlü izahtan vâreste görünüyor.

***

Müellif, metinde, Dokuzuncu Cinayette, Otuz bir Mart Vak'asının ilk gününde manzaraya baktığında "durumun fena olduğunu", nasihatın fayda vermeyeceğini anladığını ve oradan uzaklaştığını, ikinci gün askeriyede itaatin fazla bozulmadığını ancak bazı zabitlerin vurulduğunu, onların da müstebit kimseler olduğunu, vuranlara "hadd-i şer'i"nin uygulanacağını

73 Bakara 2/41.

74 Said Nursî, DHÖ, s. 125-126.

75 Bu kavramla ilgili geniş bilgi ve hadisin kaynaklarıyla ilgili olarak bk. Metin Yurdagör, "İ'lâyı kelimetullah", DİA, XXII, 62-63.

Görev ağırlıklı olarak askerin üzerinde olduğu için Nursî'nin, erlerden en büyük rütbeye sahip kişilere kadar tüm askeri personele bu noktada yaptığı uyarının ne kadar hakkaniyetli olduğu her türlü izahtan vâreste görünüyor.

İslâm; inanç konularından ibadetlere, ahlâkî esaslardan “had cezaları”na kadar tümü kainatı ve insanı yaratan Allah’ın beyanları olduğu için bir mümin açısından bunun bütün boyutlarıyla hayata aksetmesi elbette en yüce bir maksattır.

öğrendiğini söylüyor ve “ben de bir cihette sevindim. Zira “en mukaddes maksadım Şeriatın ahkâmını tamamen icra ve tatbiktir”⁽⁷⁶⁾ diyor.

Bilindiği üzere İslâm; inanç konularından ibadetlere, ahlâkî esaslardan “had cezaları”na kadar tümü kainatı ve insanı yaratan Allah’ın beyanları olduğu için bir mümin açısından bunun bütün boyutlarıyla hayata aksetmesi elbette en yüce bir maksattır. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de, “Allah’ın indirdikleri ile hükmetmeyenlerin zalimler, fasıklar, nihayet kafirler oldukları” belirtiliyor⁽⁷⁷⁾. Her ne kadar Nursî, bazıları tarafından istismar edilerek milyonlarca Müslümanı -iradeleri dışında gerçekleşen olaylar dolayısıyla- zulüm, fiske ve küfürle itham eden anlayışlara karşı ayetteki “Kim Allah’ın indirdikleri ile hükmetmezse” ifadesini, “kim Allah’ın indirdiklerini tasdik etmezse” şeklinde yorumlamış ise de, en azından iltizamî olarak herkesin böyle bir anlayış içinde olması gerektiğinde şüphe yoktur. Nitekim Nursî mahkeme-deki mezkur beyanı ile tam da bunun gerektirdiği tavrı sergiliyor.

Müellif, metnin devam eden kısmında, bütün gazetelerde yazı yazarak askeri itaate sevk eden açıklamalar yaptığını, bu açıklamalarında, “Şeriat istiyorsunuz fakat itaatsizliğinizle Şeriatı muhalefet ediyorsunuz” dediğini aktarıyor. Nursî, ifade etmek gerekir ki, bu yaklaşımı ile -deyim yerindeyse- “İslâmî Makyavelizm”i öldürüyor. Yani, “İslâm hakim oluncaya kadar her yol mübah” anlayışını. İslâm, geldiği kaynak, içerdiği hakikatler itibarıyla “hak” olduğu gibi onun fert ve toplumlara ulaşmasında takip ettiği yol da “hak”tır, “hak” olmak zorundadır. Resul-i Ekrem (asm) hem Mekke’de hem Medine’de amansız zorluklarla karşılaştığı halde hiçbir şekilde “her yol meşrudur” anlayışı içinde olmamış; daima, “Sana düşen apaçık tebliğdir⁽⁷⁸⁾”, “emrolunduğun gibi dosdoğru ol⁽⁷⁹⁾”, “Sen onlar üzerinde zorba değilsin⁽⁸⁰⁾” gibi ilahî mesajlara tabi olmuştur. Dolayısıyla Nursî’nin bu yaklaşımı hem buna işaret eden ayetler hem de Resul-i Ekrem’in hayatı boyunca gerçekleştirdiği tutumla tamamen örtüşen bir karakter taşımaktadır.

***

Müellif, metinde, Onuncu Cinayet başlığında, ulema ile Harbiye Nezaretindeki askerlerin yanına gidip onlara hitabede bulunduğunu, nasihatinin tesirli olup bu sayede sekiz taburu itaate getirdiğini söylüyor. Bu nutukta “ulü’l-emre itaat” ayetine vurgu yapıyor, askerlere “komutanları hata da etse itaat etmelerinin şart olduğunu” söylüyor: “Şeriatle, Kur’an’la, sünnetle, hikmetle, tecrübe ile sabittir ki sağlam, dindar, hakperest ulü’l-emre itaat farzdır. Sizin ulü’l-emirleriniz zabitlerinizdir...”⁽⁸¹⁾ diyor.

Bu hitabede gündeme getirilen “ulü’l-emr” kavramı Kur’an-ı Kerim’de Nisa suresinin 59. ve 83. ayetinde olmak üzere iki yerde geçmekle beraber ulü’l-emre itaatle ilgili olanı 59. ayeti olup mealen şöyledir: “Ey iman

76 Said Nursî, DHÖ, s. 126-127.
77 Bk. Mâide 5/44, 45, 47.
78 Nahl 16/82.
79 Hüd 11/112.
80 Gâşiyeye 88/22.
81 Said Nursî, DHÖ, s. 128.

edenler Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ulü'l-emre de". Görüldüğü gibi bu ayette hem Allah'a itaat hem Resule itaat emrolunmakta hem de "itaat" fiili tekrarlanmaksızın "sizden olan ulü'l-emre de" denilmektedir. Alimlere göre buradaki "ulü'l-emr" kavramı İslâm toplumunda idari işleri yöneten tüm otorite sahiplerini ifade eder. Ayetteki "sizden olan" kaydı da Kur'an ve sünnete tabi olan yöneticileri kapsar. Başka bir tabirle söz konusu kayıt, Allah'a isyan niteliği taşıyan durumlarda itaat edilmeyeceği hükmüne götürür. Resûlullah'ın hadislerinde de genel anlamda yöneticilere itaat edilmesi gerektiği konusunda birçok açık beyan vardır⁽⁸²⁾.

Tarihî seyri içinde ulü'l-emri sadece "ümerâ" yani siyasi anlamda "yöneticiler" şeklinde yorumlayanlar veya dinî bakımdan otorite olan "fukaha" şeklinde yorumlayanlar olmuşsa da bu terkinin her iki kesimi kapsayan geniş bir anlam alanına sahip olduğu açıktır. Nitekim mesela, son dönem alimlerinden Reşit Rıza, bu tabirle ümmetin kendine güvendiği siyasi şahsiyetleri, ilim adamlarını, ordu kumandanlarını, kamu kurumlarının başkanlarını... içine aldığı kaydetmiştir⁽⁸³⁾.

Sonuç olarak Nursî'nin askerlere, "zabitleriniz ulul-emirlerinizdir, onlara itaat edin" şeklindeki nasihatı bu ayetin kapsamı ile ilgili olarak alimlerin ortaya koyduğu görüşler ile tam bir uyum içinde görülmektedir.

***

Müellif, metinde On Birinci Cinayet başlığında, içinden geldiği Şark vilayetlerinin perişan vaziyetlerini görüp dünyevi saadetin "yeni fen ilimleri" ile olacağını anladığını, bunun için "ulema-i din'in fünûn ile ünsiyet peyda etmesi için çaba harcadığını..." ifade ediyor⁽⁸⁴⁾. Diğer bir ifadeyle müellif, burada "din ilimleri ile fen ilimlerinin birlikte okutulacağı bir "maarif" çalışması içinde olduğunu dile getiriyor⁽⁸⁵⁾.

İlimlerin "din ilimleri-fen ilimleri" şeklinde yapılan ayırımı diğer ilim tasnifleri gibi tarihi süreç içinde ortaya çıkmış ayırımlardır. Kur'an-ı Kerim'in her hangi bir ayırımdan söz etmeksizin ilim kelimesini türevleriyle birlikte 750 dolayında ayette zikretmesi, hadis külliyatlarının tamamında "Kitabü'l-ilm" diye müstakil bir ana bölümün bulunması İslâm'da ilmin yerini göstermeye yettiği gibi, Nursî'nin bu başlıkta ifade ettiği gayretin ne kadar kıymetli olduğunu anlamaya da yeter niteliktedir. Metinde "fünûn-ı cedide-i medeniye" diye geçen ilimler ise hiç şüphe yok ki Kur'an-ı Kerim'in sürekli vurgu yaptığı fizik alemin araştırılmasına yönelik alanları ve bu alanlara odaklanan "modern bilimler"i ihtiva ediyor. Daha somut belirtmek gerekirse "ulum-ı diniye" tefsir, hadis, fıkıh, kelim gibi Kur'an ve hadise dair ilimleri ifade ederken, "fünûn-ı cedide" fizik, kimya, biyoloji, astronomi gibi yaratılış alemi, başka bir ifadeyle kainat kitabına dair ilimleri ifade etmektedir. Diğer taraftan Kur'an, fizik alemi Yaratan'ın konuşması olduğundan ve

82 Ebu Davud, "Edeb", 59.

83 Bk. Talip Türcan, "Ülü'l-emr", DİA, XLII, 295-297.

84 Said Nursî, DHÖ, s. 128-129.

85 Said Nursî, DHÖ, 128-129

İlimlerin "din ilimleri-fen ilimleri" şeklinde yapılan ayırımı diğer ilim tasnifleri gibi tarihi süreç içinde ortaya çıkmış ayırımlardır.

*Nursî, padişaha
Yıldız Sarayını
darülfünun haline
getirmesini,
cehalet
hastalığının
tedavisi için
çalışmasını
öğütüyor ve
ömrünün zekatını
ikinci ömrü olan
Ahiret hayatı
için sarf etmesini
tavsiye ediyor.*

sürekli olarak temel mesajlarını yine fizik alemden temellendirdiğinden, bu bilim dallarının her birini de “dinî ilim” diye anmak Kur’an açısından asla yanlış değildir. Şu kadar var ki, tarihsel süreçte, İslâm dünyası büyük bir kırılma yaşayarak bu alana ilişkin çalışmaları medreselerden uzaklaştırmıştır. Bu da, aksini yapan Batı dünyası karşısında İslâm dünyasına ağır bir fatura çıkarmıştır. İşte Nursî, Müslümanların tıpkı altın çağını yaşadığı dönemlerde olduğu gibi yeniden bu iki ana ilim alanının müşterek olarak okutulmasının mücadelesini verdiğini söylemektedir. Bu bağlamda Nursî’nin bu fikri Kur’an’ın insan embriyosundan güneşin dönmesine, hayvanlar alemindeki gelişmelerden tarihî ve sosyal olaylardaki arkaplana kadar çok geniş zaman ve mekan boyutunda bütünü içine alan ve ince işaretlemelemlerde bulunan yüzlerce ayeti hatırlatmaktadır.

***

Müellif, metinde Yarı Cinayet başlığı altında -yargılandığı günlerde tahttan indirilmiş olan Abdülhamid Han’a gazete diliyle söylediği sözlerini aktarıyor. Bu sözler de temelde, diğer başlıklarda kısmen değinilen, Onuncu Cinayet başlığında vurgulu şekilde dile getirilen cehaletin izale edilmesine dönük görünüyor. Bunun için Nursî, padişaha Yıldız Sarayını darülfünun haline getirmesini, cehalet hastalığının tedavisi için çalışmasını öğütüyor ve ömrünün zekatını ikinci ömrü olan Ahiret hayatı için sarf etmesini tavsiye ediyor.⁽⁸⁶⁾

Bu iki husustan cehaletin izale edilmesi ile ilgili referanslara daha önce değinildiği için burada yeniden tekrarlamak zait görünüyor. Padişaha şahsî olarak söylediği sözler de Kur’an’da, “Her nefis ölümü tadacaktır⁽⁸⁷⁾”, “Allah’tan başka her şey fânî olucudur⁽⁸⁸⁾”, “herkes yarını için ne hazırladığına baksın⁽⁸⁹⁾” gibi ayetleri akla getiriyor.

***

Eserde, müellif, metnin omurgasını teşkil eden On Bir Cinayet’ten sonra mahkemede kendisini savunmaya dönük çok önemli açıklamalarda bulunmaya devam ediyor. Bunları paragraflar halinde alıntılıyıp İslâmî referanslarına işaret etmek çalışmayı hacim olarak çok uzatacaktır; bu bakımdan bunlar arasında, -bize göre- daha çok dikkat çekici olan bazı tespit ve değerlendirmelere maddeler halinde değinmekle iktifa etmek istiyoruz.

a) Irkçılığı sebep-i tefrika olarak anması

Nursî’nin bu değerlendirmesinin İslâmî referansları olarak pek çok ayet ve hadisten yalnızca birer örnek vermekle yetinelim. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyruluyor: “Ey İnsanlar! Şüphe yok ki biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbiriniz tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız takvaca en ileri olanınızdır...⁽⁹⁰⁾”. Resul-i Ekrem

86 Saîd Nursî, DHÖ, s. 129.

87 Âl-i İmran 3/185.

88 Kasas 28/88.

89 Haşr 59/18.

90 Hucrât 49/13.

(asm) da bir hadisinde, “Kim ırkçı gayelerle savaşa iştirak eder de ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur”⁽⁹¹⁾ buyurarak ırkçılığın cahiliye kalıntısı olduğunu ifade etmiştir.

b) “Selamet-i vatan için bir fikrim var. İşte, sulh-i umumi, afv-ı umumi ve ref’-i imtiyaz” ifadesi

Nursî'nin aynı zamanda toplumların kurtuluşu için altın prensipler hükmünde olan bu üçlüden ilki olan sulh yani barış ile ilgili olarak Nisa suresinin 128 ayetinde “ve’s-sulhü hayr: Sulh daha hayırlıdır” ayetini hatırlayalım. Kur’an’ın ailevi anlaşmazlıklar için verdiği bu mesajın daha büyük bir aile olan toplum için evleviyetle geçerli olduğunda şüphe yoktur. Af ise Kur’an’da bütün faziletlerin temelini teşkil eden “takva”ya en yakın meziyet olarak anılmış⁽⁹²⁾, başka bir ayette de “Onlar affetsinler, hoş görsünler. Allah’ın sizleri bağışlamasını istemez misiniz?”⁽⁹³⁾ buyurulmuştur. Kamu işlerinde belli insanların imtiyazlı kabul edilmesinin kaldırılması teklifine gelince, bu esas itibarıyla Kur’an’da “Emanetleri ehline vermenin emredildiği”⁽⁹⁴⁾ liyakat prensibinin gereğidir. Toplumda birilerinin ayrıcalıklı olması daha doğrusu birtakım çevrelerin kendilerini imtiyazlı addetmeleri kamu vicdanını yaraladığı gibi Kur’an ve sünnetin ölçülerine de tamamen ters düşer.

c) “Müslüman aldatmaz” ifadesi

Bu hususta hemen herkesin bildiği şu hadisi nakletmekle yetinelim. Resul-i Ekrem (asm) şöyle buyurmuştur: “Bizi aldatan bizden değildir”⁽⁹⁵⁾. Çünkü aldatmak İslam inançlarının ve ahlâkının temelini teşkil eden “sıdk” yani doğruluk prensibi ile taban tabana zıttır.

d) “En büyük hatanın insanın kendisini hatasız zannetmesi” olduğu ifadesi

Bu ifade daha önce geçen, “Her insan hata yapar, kusur işler ama hata yapanların en hayırlısı hatasından dönenlerdir” şeklindeki hadisi çağrıştırdığı gibi Kur’an-ı Kerim’de “Kendinizi tezkiye etmeyin (yani nefsinizi aklamaya çalışmayın)” mealindeki ayeti⁽⁹⁶⁾ de akla getirmektedir.

e) Kişinin nefsinin ıslah etmeden başkasını ıslah etmeye çalışmasının yanlışlığı

Nursî, her ne kadar ahlâkî kemalinin gereği olarak bunu kendi üzerinden ifade ediyorsa da, onun daima nefsinin ıslahı önceleyen birisi olduğu hayatından ve Risalelerdeki vurgularından açıkça müşahede olunmaktadır. Gerçekte bu söz İslâmî bakımdan çok hakkaniyetli bir söz olup, birçok ayet

*“Kim ırkçı
gayelerle savaşa
iştirak eder de
ölürse cahiliye
ölümü ile ölmüş
olur”*

91 Müslim, “İmâre”, 53.

92 Bk. Bakara 2/237.

93 Nur 24/22.

94 Nisa 4/58.

95 Müslim, “İman”, 164.

96 Necm 53/32.

Topluma ilmi ve
hali ile örnek olup
onları ıslah ve
irşat eden kişi ya
da kişileri iftira
ile karalayarak
haysiyetlerini
kırmanın hem
masum kişi
ya da kişiler
hem de ondan
istifade eden
toplumun hukuku
bakımından
büyük bir zulüm
olduğu açıktır

ve hadisin yanı sıra mesela Kur'an'da, "Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir "makt" "yani buğz vesilesidir"⁽⁹⁷⁾ ayeti ile de açıkça temelleniriliyor.

f) Haysiyet kırıcılığın çirkinliği

Nursî, "bir haysiyetim vardı, onunla İslâmiyet milliyetine hizmet edecektim; kırdınız; kendi kendine olmuş bir şöhret-i kazibem vardı, onunla avam-ı nâsa nasihatimi temin ettiriyordum; maalmemnuniye mahvettiniz... Bu hal bana zarar değil, belki şandır. Fakat millete zarar ettiniz"⁽⁹⁸⁾ diyerek izzet-i nefsinin kırılmasına "millete olan zararı namına" rezerv koyduğunu söylüyor. Kur'an-ı Kerim'de "Biz Adem oğlunu çok şereflî (mükerrerem) yarattık"⁽⁹⁹⁾ ayetinde ve benzeri diğer ayetlerde ifadesini bulduğu üzere, her insan, insan olmak hasebiyle haysiyet sahibi, değerli, mükerrerem bir varlık olup kimsenin başka kimselerin doğuştan gelen haysiyetini kırma hakkı yoktur. Hele topluma ilmi ve hali ile örnek olup onları ıslah ve irşat eden kişi ya da kişileri iftira ile karalayarak haysiyetlerini kırmanın hem masum kişi ya da kişiler hem de ondan istifade eden toplumun hukuku bakımından büyük bir zulüm olduğu açıktır⁽¹⁰⁰⁾. Bundan dolayıdır ki Resûlullah (asm) da şu hadisinde insan haysiyetine zarar vermenin "en büyük günahlardan" biri olduğunu ifade ediyor: "Kişinin haksız yere bir Müslümanın onuruna dil uzatması büyük günahların en büyüklerindedir"⁽¹⁰¹⁾.

g) "İslâmiyet insanîyet-i kübradır" ifadesi

Nursî'nin, "İslâmiyet insanîyet-i kübra; ve Şeriat ise medeniyet-i fuzladır" şeklindeki sözü müstakil kitap hacminde bir tespittir. Alemi ve alemin özellikli mahluku olan insanı yaratan Rabbin gönderdiği din olan İslâm'ın, tarif gereği insanî gerçeklerle uyumsuz, çelişkili olması düşünülemez. Dolayısıyla insanî olan her şey aynı zamanda ve daha geniş ölçekte İslâmîdir. Söz gelimi; doğruluk, hakkaniyet, adalet, temizlik, merhamet, iyilikseverlik, hoş görülme, muhtaçlara yardım etme, cömertlik, muhabbet... gibi bütün insanî değerler daha geniş ve daha derinlikli olarak İslâm'da izahını bulmuştur. Bir örnek olmak üzere, diyelim ki "merhametli olmak" yani şefkate muhtaç olan çocuklara, yaşlılara, hatta diğer canlılara imkan nispetinde koşup yardımcı olmak temel insanî değerlerden biri olup bu değer İslâm'da daha geniş ve daha derinlikli bir temele oturmuştur. Her şeyden önce Allah onlarca ayette kendisini "rahîm" yani merhamet eden olarak anmış, insanlara merhamet eksenli davranmalarını emretmiş, Resul-i Ekrem (asm) da hayatı boyunca "merhamet" abidesi olarak yaşamış, ayrıca birçok

97 Saf 61/2-3.

98 Said Nursî, DHÖ, s. 131.

99 İsrâ17/70.

100 Geniş bilgi için bk. İbrahim Hilmi Karlı, "İnsan Onuru Kavramının Kur'ani Dayanakları", Hz. Peygamber ve İnsan Onuru, Ankara 2014, s. 162-179.

101 Ebu Davud, "Edeb", 35. Konuyla ilgili olarak diğer rivayetler için bk. Bünyamim Erul, "Hadislerde Geçen 'İr' Kavramı ve 'Onur' ile İlişkisi", a.g.e., s. 223-236.

hadisinde de insanları merhametli olmaya davet etmiştir. Şu sözünde olduğu gibi: “Merhamet edin ki size de merhamet edilsin. Bağışlayın ki Allah da sizi bağışlasın”⁽¹⁰²⁾.

i) Hakkın hatırını “âli” tutmak

Nursî, mahkemede, Otuz bir Mart Vak’asının sebeplerini yedi madde halinde sıralarken “Hakkın hatırını kırmayacağım, hakikati söyleyeceğim” demekte, ayrıca savunmanın sonlarına doğru bu sözün “el-Hakku ya’lû velâ ya’lâ aleyh” şeklinde Arapçasını nakletmekte ve gazetelerde yazdığı yazıların arkasında durduğunu, burada dile getirdiği hususların da “hakkaniyetli” olduğunu, hatta bilfarz geçmişe gitse veya üç yüz sene sonrasına gidip muhakeme olursa aynı hakikatleri dile getireceğini beyan etmektedir.

İlgili kaynaklarda zikrolunduğu üzere “hak” İslâm’ın en temel kavramlarından birisidir. Bu kelimenin Kur’an’da 247 yerde geçmesi de bunu göstermektedir. “Hak” hem “bizzat ve sürekli var olan” anlamında Allah’ın bir ismi hem de Ondan gelen “gerçek”in ifadesidir. Bu yönüyle “hak” adalet, doğruluk, samimiyet gibi birçok kelime ve kavramla ilişkili olup ahlâk, fıkıh ve tasavvufta zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Genel anlamda “gerçeğe mutabık hüküm” demek olan “hak”, metinde de bu anlamda geçmektedir. Bu bağlamda “hak”kın zıddı olan “batıl” ya da “yanlış” ise “gerçeğe mutabık olmayan hüküm” demek olmaktadır. Metinde yer alan “el-Hakku ya’lû velâ ya’lâ aleyh” hadis kaynaklarında, “el-İslâm ya’lû velâ ya’lâ aleyh” şeklinde zikredilmekte olup⁽¹⁰³⁾ aynı kapıya çıkmaktadır. Zira İslâm’ın temeli hem “mutlak Hak” olan Allah’tan gelmesi hem de beyan ve hükümlerinin doğru olması hasebiyle “hak”tır.

***

Daha sonra müellif, mahkemeye, cinayet (!) sayısı ile irtibatlı olarak on bir buçuk soru yöneltiyor. Aslında soru olmaktan ziyade hak ve adalet manifestosu ya da böyle bir manifestonun önemli kimi prensipleri diyebileceğimiz bu hususların vicdânî, Şer’î, hakkaniyetli olduğu şuradan da belli ki, haşiyede zikredildiğine göre, bu sorulardaki mesaj üzerinden mahkeme, kırk-elli masum mahpusun tahliyesine hükmetmiştir.

Her biri yaşanan Otuz bir Mart Vak’asıyla bağlantılı olarak genel anlamda adalete ve masumiyete, hususi olarak da kendi masumiyetine ve cezalandırılması halinde bunu zulüm olacağına dair vurgulu göndermeler içeren bu sorular, tekraren ifade edilmelidir ki, baştan sona İslâmî referanslar üzerine inşa ediliyor. Bunların dinî kaynaklarına dair, yüzeysel nitelikte, kısa bazı değerlendirmelerde bulunabiliriz.

102 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 219.

103 İslâm alimleri “el-Hakku ya’lû velâ ya’lâ aleyh” diye başlayan ibarenin İslâmî naslardan çıkan genel bir kaide olduğunu ifade ediyorlar. Aclûnî, “el-İslâm ya’lû velâ ya’lâ aleyh” şeklindeki ifadenin Dârukutnî, Taberânî ve Beyhâkî’nin eserlerinde yer aldığını kaydediyor (Keşfü’l-hafâ, I, 127). Dârukutnî rivayeti “el-İslâm ya’lû velâ ya’lâ” şeklinde naklediyor (Mihr, hadis no: 2620).

*ira İslâm’ın temeli
hem “mutlak
Hak” olan
Allah’tan gelmesi
hem de beyan ve
hükümlerinin
doğru olması
hasebiyle “hak”tır.*

*Dolayısıyla
Kur'an nazarında
masum bir kişinin
öldürülmesinin
tüm insanların
öldürülmesi
demek olduğu ve
bunun da insanı
hadsiz bir cinayete
götürdüğüne
işaret ediyor.*

Müellif, birinci soruda gazetelerin aldatmalarına, safdillerin aldanmalarına değiniyor ve bunun cezasını soruyor. Daha önce geçtiği gibi İslam, her zaman, her yerde, herkes için, her şartta “sıdk”, “hakk”, “hakkaniyet” vurgusu yapar. Resul-i Ekrem’in ifadesiyle “aldatan bizden yani İslam ailesinden değildir”. Aldanmalara gelince fiilen suça iştirak edilmemişse, dünyada hukuk karşısında “mafûv” olur, uhrevi hesabı ise Allah’a kalır. Zira Kur’an’da “Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur” uyarısı yapılıyor⁽¹⁰⁴⁾.

İkinci soruda, meşrutiyet kılığına giren bir istibdada taarruz edenlerin cezasının ne olduğu soruluyor. Burada önemli olanın isim değil, müsemma olduğuna atıf yapılıyor. Önceki bahislerde İslamiyet nazarında her çeşit istibdadın merdût olduğuna işaret edilmişti.

Üçüncü sorudaki can alıcı ifade, kuvvetin şahıs ya da şahıslarda değil, kanunda olması gerektiğine dair cümledir. Bu mahza İslamî bir prensiptir. Hadis kaynaklarında geçen bir olayda, hırsızlık yapan “nüfuzlu” bir kimse- nin affedilmesine yönelik bir isteğe, Resul-i Ekrem (asm.) hiddetlenerek, “Allah’a yemin ederim ki, kızım Fatıma bile hırsızlık yapmış olsa -ilahî hüküm gereği- elini keserdim” buyurmuş⁽¹⁰⁵⁾, ilahî hükümler karşısında hiçbir imtiyazın söz konusu olamayacağını dile getirmiştir.

Dördüncü soruda müellif, “bir masumu öldürmek mi yoksa on caniyi af- fetmek mi daha zarardır” diye soruyor. Evet ikisi de zararlıdır ama bir ma- sumu öldürmenin vebali nihayetsizdir. Zira bunun telafisi yoktur. Bu soru, doğrudan Kur’an’ın “bir kişiyi öldürmek bütün insanları öldürmek gibidir⁽¹⁰⁶⁾” ayetine referansta bulunuyor. Dolayısıyla Kur’an nazarında masum bir kişinin öldürülmesinin tüm insanların öldürülmesi demek olduğu ve bunun da insanı hadsiz bir cinayete götürdüğüne işaret ediyor.

Beşinci soruda müellif, “maddi baskı ehl-i meslek ve ehl-i fikre galebe etmediği gibi daha ziyade nifak ve tefrikaya sevk etmez mi?” diye soruyor. Nursî, burada son derece haklı olarak fikre karşı mücadelenin baskılarla ya da maddi tazyiklerle değil, yine fikirle olması gerektiğine dikkat çekiyor. Ne adına ve hangi amaçla olursa olsun maddi tazyikin merdût olduğunu dile getiriyor. Diğer taraftan daha önce değinildiği üzere, Kur’an, insanın zayıf yaratılıştta bir varlık olduğunu beyan ediyor. Eğer bu zafiyet maddi tazyikle birleşirse elbette kişileri nifaka yani yalan söylemeye, hakkaniyeti ihlal et-meye sevk edebilir. Bunun geçmişte ve günümüzde sayısız örneklerini müşahede ediyoruz.

Altıncı soruda müellif, sosyal hayatın ukdesi olan “ittihad”ın yani birlik ve dayanışmanın sağlanmasında ‘ayrıcılıkları’ kaldırmanın dışında bir yol var mıdır?” diyor. Yine daha önce geçtiği üzere Kur’an, Allah katında kim- senin kimseden üstün olmadığını, üstünlüğün ancak takvada olduğunu be- lirtiyor. Resul-i Ekrem (asm) da, bir hadisinde, “birtakım kimselerin geçmiş

104 İsra 17/36.

105 Buhari, “Enbiya”, 54.

106 Maid 5/32.

ataları ile övüneceğini, oysa bütün insanların Adem'den, Adem'in de topraktan yaratıldığını" ifade ederek üstünlük taslamanın temelini olmadığını dile getiriyor⁽¹⁰⁷⁾.

Yedinci soruda üzerinde durmayı gerektiren birkaç nükte varsa da bunlardan birisi "muhabirliğin" yani jurnalciliğin zemmedilmesidir. Tarihsel olarak "hafiyе teşkilatı" ve "hafiyecilik" konusunda tarihsel bir arkaplan varsa da⁽¹⁰⁸⁾, özellikle idareye yakın görünme, birtakım menfaatler elde etme yahut birilerinden intikam alma gibi hislerle vakıaları çarpıtmaya, kandırma-ya, aldatmaya dayalı jurnallerin İslam'dan ve İslam ahlâk ilkelerinden onay alamayacağı aşıkardır.

Müellif sekizinci soruda "bir fırkanın kendisine bir imtiyaz takarak insanların damarına dokundura dokundura herkesi meşrutiyet muhalifi gibi göstermesi" ve bunun üzerine insanların meşrutiyet kisvesine bürünen o muannit istibdada 'ilişmesi' halinde kabahatin kimde olacağını gündeme getiriyor. Burada –daha önce birkaç kez değinildiği üzere–, yine açıkça "yalan" ve kandırma"ya yönelik tutum sergilendiğinde, sorumlunun yalan söyleyene ve kandırana ait olduğuna dair bir gönderme yapılıyor.

Dokuzuncu ve onuncu soruda müellif, önce hürriyetten söz edip de sonra hür bir şekilde davranan kimseleri muaheze eden bir anlayıştan söz ediyor. On birinci soruda "istibdad ve hafiyelik" in gömlek değiştirdiğinden bahsediyor ve bu istismar karşısında ortaya çıkan durumun Abdülhamid zamanındaki "hafif" ve "az" istibdadı çoğaltmak olduğuna işaret ediyor. Yarım soruda da "kasıtlı olarak yanlış anlayan ve istismar etmek isteyen" kim- senin durumu gündeme getiriliyor. Sonuç olarak içinde hile, yalan, kandırma, entrika, algı oluşturma olan tutumlara atıf yaparak gerçek suçlulara işaret ediyor. Bütün bu sorulardaki arkaplan "yalan ve kandırmalar"ın reddi olarak gözüküyor. Daha önce işaret edildiği gibi bütün inanç ve umdelerini "hak" ve "sıdk" temeli üzerine kuran İslamiyet'in sayısız ayet ve hadislerle her türlü yalan, aldatma, kandırma, tuzağa düşürme gibi çirkinlikleri nehyettiği herkesin malumudur.

***

Sonuç olarak Bediüzzaman'ın Divan-ı Harb-i Örfi'de dile getirdiği hususlar arkaplanda çok güçlü İslâmî referanslara dayanmaktadır. Daha fazla uzatmamak için pek çok kıymetli paragrafı ve çok değerli tespit ve fikirleri atlayarak yaptığımız bu yüzeysel tahlil denemesi bile, Bediüzzaman'ın sadece ayet ve hadislere vakıf bir alim değil, aynı zamanda onları yaşadığı sosyal ve siyasi gerçeklere yansıtan, daha da önemlisi bunun gerektirdiği hakkaniyetli ve celadeti tavrı sergileyen kişilik olduğunu gözler önüne sermektedir. Umarız bu sathî çalışma ileride bu konuda derinlikli çalışma yapmak isteyenlere küçük bir işaret fişegi olur.

107 Tirmizi, "Menâkıb", 74.

108 Bk. Emrullah Tekin, "Hafiyе", DİA, XV, 115-116.

Divan-ı Harb-i Örfi'de dile getirdiği hususlar arkaplanda çok güçlü İslâmî referanslara dayanmaktadır.